

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

О.І.Ліщинська-Милян

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ БІОЕТИКИ

Текст лекції

Львів
Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка
2004

ББК – Ю 721.532
Л-67
УДК 17.023.33:57

Рецензенти:

д-р філософ. наук, проф. *М.В.Кашуба*
(Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України)

канд. філософ. наук, доц. *О.Б.Сінькевич*
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

Ліщинська-Милян О.І.

Л-67

Філософські та прикладні аспекти біоетики: Текст лекції.- Львів:
Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004.- 24 с.

Лекція присвячена новій міждисциплінарній галузі знання – біоетиці, яка виникає на межі медицини, біології з одної сторони та етики з іншої. Розкриваються теоретичні аспекти біоетики: поняття, предмет, причини виникнення і принципи. Висвітлюються окремі проблеми біоетики. За допомогою методу полеміки наводяться аргументи «за» і «проти» евтаназії, трансплантації, генної інженерії, клонування. Дискусійний підхід сприяє виробленню моральної позиції щодо актуальних проблем сучасної цивілізації.

Для студентів і викладачів.

Бібліогр.: 32 назви.

ББК – Ю 721.532

© Ліщинська-Милян О.І. 2004

Зміст

Вступ.....	4
I. Філософсько-світоглядні засади біоетики.....	4
1. Поняття та предмет біоетики.....	4
2. Причини виникнення, історія та традиції.....	5
3. Принципи біоетики.....	7
4. Сенс життя і смерті як філософсько-світоглядна основа біоетики.....	9
II. Проблеми біоетики.....	13
1. Евтаназія.....	13
2. Трансплантація.....	16
3. Генна інженерія.....	19
4. Клонування.....	22
Висновки.....	24
Список використаної літератури.....	26

ВСТУП

Багатоманітність нашого буття, його складність і нелінійність зумовлюють одвічний людський пошук гармонії та цілісності у численних буттєвих вимірах. Сьогодні одним з найактуальніших завдань є узгодження проблем, що постають на перетині принципово різних за своєю специфікою і призначенням природничих, суспільних, економічних наук з одного боку та етики з іншого.

Під таким кутом зору актуальною є нова міждисциплінарна галузь – біоетика. Виникнувши відносно недавно, вона набуває все більшої значимості. Проблеми біоетики починають обговорюватися в інтелектуальних колах українського суспільства, вони ще недостатньо вивчені в науковій літературі. Це породжує складність аналізу біоетичних питань. З метою найповнішого і всебічного їх розгляду доцільно, на нашу думку, використати метод полеміки (дискусії), який передбачає висунення аргументів «за» та «проти» щодо кожної окремої проблеми. Така методика допоможе не лише з'ясувати специфіку біоетичних завдань, а й сприятиме виробленню власної морально зваженої позиції і до певної міри буде формувати суспільну думку щодо проблем евтаназії, клонування, трансгенних організмів та ін.

Актуалізація принципу гуманізму спричинює нову філософсько-світоглядну парадигму, що передбачає жвавий науковий дискурс природознавства та гуманітарної сфери. Головне завдання, яке постало перед людством, – подолання конфлікту між натуралізмом і гуманізмом. У цьому контексті слухними є слова Джона Дьюї: “Коли наукова свідомість повністю дозріє до усвідомлення гуманітарних цінностей, буде порушений найбільший дуалізм, який нині обтяжує людство: між матеріальним, механічним і науковим, з одного боку, і моральним та ідеальним, з іншого” [14].

Подолання цього розриву є важливим, насамперед, з огляду на стрімкий розвиток науки, технологій. Етика, на протипагу останнім, аргументує домінують добра над злом, показує шлях у складних неоднозначних життєвих ситуаціях, орієнтує в бік позитивного. Особливістю моральних спонук є відчуття співпричетності до буття особистості, людства, природи.

Отож, упродовж тисячоліть у філософсько-світоглядній традиції мораль розглядалася як невід’ємний атрибут досягнення досконалості, добра. Історія численними прикладами засвідчує надзвичайну могутність і ефективність моральних регуляторів. І сьогодні в час активного розширення свого життєвого простору, людина виходить за межі пізнаного в науковій сфері. Але вона повинна залишатися у межах моральності. Науковий прогрес слід узгоджувати з аксіологічними, духовними домінантами. Активний дискурс науково-технічних досягнень і їх моральної визначеності породжують нову царину інтелектуальної діяльності, специфічну галузь людського знання – прикладну етику. Вона виникає на межі біології, економіки, техніки, політики з одного боку та етики з іншого. Нова галузь має на меті врегулювати існуючі протиріччя, владнати соціокультурний дисонанс.

Прикладна етика постала в умовах переосмислення і трансформації принципу гуманізму, пристосування його до невідкладних проблем, породжених індустріальним, технологічним поступом ХХ століття. Прикладна етика, застосовуючи теоретичні аспекти етики до практики, сприяє суспільному дискурсу і прийняттю морально відповідального вибору. Загалом, прикладну етику можна окреслити як особливу форму теоретизування, безпосередньо включену в життєвий процес, знаходження адекватних рішень, людської практики, коли остання піднімається до теоретично осмисленого рівня [9, с.423].

Прикладна етика сформувалася в останні десятиліття ХХ століття. Вона пов’язана з так званими «відкритими проблемами». Це питання з приводу моральної кваліфікації яких нема єдності думок у суспільній свідомості – ні серед спеціалістів, ні серед широкої громадськості. Йдеться про смертну кару, евтаназію, аборт, трансплантацію, егоїзм ринкової конкуренції та інше. Відкриті моральні проблеми наочно демонструють нормативну сутність етики. Обговорюючи питання про припустимість названих питань, ми виявляємо свою моральну позицію.

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ БІОЕТИКИ

1. Поняття та предмет біоетики

Серед окремих галузей прикладної етики однією з найактуальніших сьогодні є новий транскультурний феномен – біоетика. Відомий сучасний філософ А.Гусейнов дає таке визначення: біоетика – це міждисциплінарна галузь знання і практичної діяльності, що має своїм предметом

етичні проблеми, пов'язані з медициною, експериментами на людині, відношенням до живого загалом [9, с.425].

Термін біоетика отримав поширення в науці після виходу в світ праці американського вченого-біолога Ван Ренселера Поттера «Біоетика – міст у майбутнє». Засновник біоетики вважав, що нова дисципліна є глобальною і складається з двох основних елементів: екологічної та медичної біоетики. Дослідник дає таке визначення: біоетика – це поєднання біологічного знання з пізнанням системи людських цінностей, новий вид мудрості, що вказує, як застосовувати наукові знання для забезпечення соціальних благ. Біоетика, на думку Поттера, повинна стати наукою про виживання людства [16, с.37].

Сучасна біоетика інтегрує в єдину систему елементи класичної етики та новітні аспекти медицини, екології, генної інженерії, біотехнології та інших наук. Отож, як слушно зазначає український вчений, доктор філософських наук М.Кисельов, виникнення цього наукового напрямку було реакцією на інтенсивні темпи розвитку медицини і біології [14]. Новітні медичні та біологічні технології і їх вплив на людський організм породили складні етичні колізії. Лікарі-реаніматологи, трансплантологи, а також біотехнологи щоденно стикаються з численними моральними проблемами, які вимагають певної позиції, відповідальності.

Дослідники, зокрема В.Кулініченко, сходяться на тому, що сьогодні біоетика існує на трьох рівнях:

- загальна біоетика у вигляді сучасної філософії моралі;
- спеціальна біоетика, що вивчає головні проблеми (евтаназія, генна інженерія та ін.);
- клінічна біоетика (чи біоетика рішень), яка вивчає конкретні випадки клінічної практики з метою дослідження шляхів вирішення етичних дилем.

Отже, можемо говорити про біоетику у широкому значенні як про певний філософсько-моральний світогляд; про її вузьке значення, яке передбачає виділення спеціальних біологічних та медичних етичних проблем і, врешті, про конкретну ситуативну галузь біоетики кожного конкретного випадку.

У рамках дослідження біоетики існують численні тлумачення предмету цієї галузі знань: від медичної деонтології до екологічної етики. Предмет біоетики розуміють широко як медичну етику, чи зводять до дуже вузького відношення «лікар – пацієнт». Натомість інші вчені схильні осмислювати біоетику у зв'язку з екологічною етикою, аксіологічними проблемами існування живих істот, чи знову дуже вузько як етику захисту тварин.

Найбільш прийнятним видається підхід В.Кулініченко. Вона тлумачить біоетику як особливий евристичний світогляд, спричинений певним історичним етапом розвитку культури, коли розуміння феномену життя набуває нової перспективи свого розвитку. У сферу морального включаються не лише відносини між людьми, а й ставлення до рослин і тварин, навколишнього середовища, до своєї чуттєвості, тілесності, духовності [16, с.38].

Отже, предмет біоетики охоплює сферу складних динамічних зв'язків: наука – людина – природа.

2. Причини виникнення, історія та традиції біоетики

Виникнення біоетики в останній третині ХХ століття було цілком закономірним явищем. З'ясування причин появи цього міждисциплінарного феномену є необхідним для проникнення в його сутність і філософські засади.

Причини появи біоетики більшість дослідників цілком справедливо пов'язують з наслідками загальної кризи західної культури. Криза зумовлена прірвою між можливостями НТП і рівнем моральної свідомості. Людина охоплена ейфорією техніцизму і раціоналізму відмовилася від духовних, аксіологічних пріоритетів. Упродовж ХХ століття філософи б'ють на сполох, вказуючи на те, що запаморочливі успіхи НТП породили споживацьку, руйнівну цивілізацію, в якій атрофуються моральні засади, вкорінюється духовний нігілізм. Відомий філософ Й.Гейзінга пише, що гіпертрофованій технічний прогрес призвів до виродження культури у світовому масштабі. Мислитель помічає ментальність і поведінку підлітка, стадність, що запанували нині над багатьма сферами культурного життя [4, с.232]. Проводячи роздуми мислитель зазначає, що сьогодні спостерігається гротескно перебільшена оцінка економічного фактора обумовлена нашим схиланням перед технологічним прогресом, породженим раціоналізмом і утилітаризмом. У сучасному світі убиті всі таїнства і людина проголошена вільною від гріха і провини. Проте вона не звільнена від дурості і короткозорості, тому буде світ за шаблоном власної банальності [4, с.217].

У цьому контексті цікава позиція сучасного українського філософа Н.Хамітова. На його думку, таємниця цивілізації полягає в тому, що вона загіпнотизована волею до абсолютного маніпулювання. Технічна за своєю суттю, цивілізація спричиняє бажання маніпулювати природою, релігією, масовою свідомістю. Цивілізація готова все розділити, розчленувати, оголосити бездушним – для зручності маніпуляції [28, с.192]. Італійський мислитель Н.Аббаньяно переконаний, що нині домінує прагматизм і цинізм. Усе піддається сумніву, в тому числі і мораль, простежується скептичне ставлення до цінностей. Отже, індустріальна цивілізація, породивши могутню технонауку, ініціювавши нестримний технологічний активізм, споживацьку ідеологію, не створила міцної морально-світоглядної основи, базованої на глибокій духовності і гуманності.

Людина потрапила в ситуацію дезорієнтації у відчутті і розумінні істинної суті життя. Технічний погляд на світ, постійна потреба індустріального розвитку висотує життєві сили культури і деформує духовний світ людини. М.Кисельов, цитуючи погляди різних вчених з цього приводу зазначає, що духовність редукується до розуму, цінності замінюються конкретними цілями. Домінує принцип корисності, розрахунку. Відбувається процес заміни розмноження клонуванням, харчування – вливанням, навчання – навіюванням, праці – автоматикою [14]. Звісно, це не сприяє поглибленню буттєвих основ людяності. Така ситуація повинна насторожувати і стимулювати пошук шляхів виходу із кризи. Людині доречно було б зупинитися і задуматися, чи не занадто стрімкими темпами просуваємося в таємниці буття. Чи варто поширювати свій контроль на власну еволюцію, чи слід вдосконалювати і змінювати свою природу. Чи має людина відповідну кваліфікацію і моральне право експериментувати з майбутніми людськими істотами. У цьому руслі можна прислухатися до попередження А.Швейцера про те, що людина перетворилася у надлюдину. Але вона, наділена надлюдською силою, ще не піднялася до рівня надлюдського розуму. Чим більше зростає її могутність, тим вона стає біднішою. Наша совість повинна прокинутися і усвідомити, що чим більше ми перетворюємося у надлюдей, тим нелюдянішими стаємо [27, с.11].

Активний пошук виходу із ситуації, що склалася, людська спільнота здійснює на теренах біоетики.

Осмислення причин виникнення біоетики на фоні суперечливих процесів НТП ХХ століття, дає змогу стверджувати, що істотно змінилося уявлення про цілий ряд засадничих особливостей людського існування. Закономірності життєдіяльності людини, її життя, смерть і репродукція стали пріоритетними практичними науковими проблемами. Тож сьогодні є гостра потреба виробити нові цінності, етичні підходи до складної багатовимірної проблеми людського буття.

Традиційні принципи біоетики ґрунтуються на основоположних загальнолюдських цінностях, таких як гуманізм, любов до всіх проявів життя, визнання життя вищою цінністю, піклування про здоров'я, допомога і опіка над дітьми, немічними, старими. Ці принципи не нові, вони мають віковичну традицію. Очевидно, їх витоки сягають культури Древнього світу, пов'язані з іменами китайського лікаря Хуан Ди Немцзиня, індійського лікаря Сушрути, етики Гіппократа, творів Галена, Цельса, Авіценни. У Давньоіндійському трактаті з медицини «Чара-Самхіта» наводиться ряд вимог до лікаря: самовідданість, скромність, піклування про здоров'я людей. За цими канонами лікар зобов'язаний навіть ціною власного життя відстоювати життя і здоров'я хворого. У кодексі старовавилонського царя Хаммурапі містяться суворі вимоги до лікаря. Високо цінувалася праця лікаря в Давній Елладі. На підтвердження ідеї вагомості лікарської справи можна згадати, як в «Іліаді» Гомера один вправний цілитель прирівнюється до багатьох хоробрих воїнів.

Ретроспективний погляд на становлення медичної етики звертається до постаті великого мислителя Стародавньої Греції Гіппократа. На острові Косс, його батьківщині, існував цілий рід кооських лікарів, які мали святилище Асклепія. У Давній Греції високо цінували лікарів і цілительів. Аполлон вважався лікарем богів, Асклепій (римський відповідник Ескулап) був богом лікувального мистецтва серед людей. Гіппократ жив в період розквіту античної культури, у «вік Перікла», він знав Сократа, дружив з Демокритом. Він поєднав філософію з медициною. Гіппократ володів знаннями про розвиток медицини в Єгипті, Індії, Малій Азії. Своє ставлення до медицини він виразив у словах: «Все, що шукаємо для мудрості, все це є в медицині, а саме: зневага грошей, совісність, скромність, простота в одязі, повага, судження, рішучість, охайність, багатство думок, знання всього того, що необхідне для життя» [15, с.8]. У школі Гіппократа, як відомо, формувалися певні уявлення про здоров'я, хворобу, методи лікування, про життя і смерть. Саме з цією школою традиція пов'язує виникнення клятви – урочистої обіцянки перед Богом і людьми. Клятва надавала лікарю особливого статусу, місійності. Лікар зобов'язувався працювати на благо пацієнта, не завдавати болю, не давати ліків, які можуть спричинити смерть, не використовувати своє становище в корисливих цілях, не розголошувати таємниць своїх пацієнтів. Отже, основа етики Гіппократа полягала в пріоритеті життя,

здоров'я, блага хворого, служінні пацієнту. А все це у свою чергу передбачало прийняття на себе лікарем певних етичних обов'язків.

У Київській Русі, відповідно до тогочасного високого культурного рівня, розвивалася і медицина. У монастирях і церквах ченці займалися лікуванням хворих. При Києво-Печерській лаврі працював лікар Агапіт. Він лікував не лише родини великих князів Всеволода, Святополка, Володимира Мономаха, але надавав безплатну допомогу простим людям [15, с.10].

При розгляді історії медичної етики варто згадати ім'я геніального українського та російського лікаря, педагога, громадського діяча – М.Пирогова. Визначний хірург, патологоанатом, засновник воєнно-польової хірургії, великий новатор у галузі медицини. Саме йому належить ініціатива організації товариства сестер милосердя, що було першим кроком у створенні Червоного Хреста.

Наша історія знає чимало лікарів, які увесь свій талант, енергію, сили віддавали служінню людям. Їх життєвим кредо можна вважати слова, висічені на пам'ятнику відомому лікарю Ф.Гаазу у Москві: «Спішіть робити добро».

Ціль медичної професії – берегти, захищати людське життя і здоров'я. Лікар повинен піклуватися про здоров'я кожного пацієнта незалежно від статі, раси, переконань. На підтвердження дотримання таких поглядів представники II Всесвітнього конгресу з деонтології¹ в Парижі у 1967 році зробили доповнення до клятви Гіппократа: «Клянусь навчатися все життя» [15, с.9]. У Женеві в 1949 році був затверджений Міжнародний кодекс лікарської деонтології, в якому виділено дві стратегічні вимоги до лікаря: знання і доброзичливе ставлення до людей.

На жаль, сьогодні лікарська практика доволі часто відходить від вимог загальнолюдської моралі, гуманізму, милосердя. Як справедливо зазначає М.Кисельов, у наш час стосунки між лікарем і пацієнтом стають дедалі менш особистісними. Зростаюча технологізація медицини, її багатопрофільність роблять такий важливий компонент лікувальної справи, як співчуття, надзвичайно дефіцитним [14]. Але пригадаймо слова польського лікаря В.Беганьського про те, що людина може втратити життя, але ні в якому разі надію на одужання. Сьогодні ми є свідками активного і небезпечного процесу комерціалізації та дегуманізації медицини. Тому біоетика серед своїх принципів передбачає повернення до ідей Гіппократа. Етика великого цілителя Еллади, побудована на принципах гуманності та милосердя, здобула визнання в багатьох країнах світу, служить дороговказом в медичній справі. І хоча сьогодні відбувається трансформація традиційної етики під впливом біоетики, основні засади Гіппократа та інших гуманістичних учень багатьох лікарів залишаються актуальними.

3. Принципи біоетики

Історія медичної думки та гуманістичні традиції, які лягли в основу становлення біоетики, апелюють до таких засадничих філософсько-етичних принципів як гуманізм, любов до всіх проявів життя, визнання життя вищою цінністю, піклування про здоров'я, допомога і опіка над дітьми, немічними, старими.

Традиція любові до живого, одухотворення природи має місце у творах багатьох українських мислителів (Г.Сковороди, П.Юркевича, Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, М.Шлемкевича, А.Шептицького, В.Вернадського, С.Кримського та інших). Аналогічні ідеї живили вчення Ф.Достоевського, Л.Толстого, М.Федорова, Тейяра де Шардена, А.Швейцера, Ж.Мартена, Іоана Павла II, Е.Фромма, Г.Йонаса. Отож, принципи біоетики, як етики життя, можна збагатити міркуваннями численних філософів та мислителів. Їх синтезом можемо вважати філософсько-етичну концепцію А.Швейцера, названу ним етикою благоговіння перед життям [30].

А.Швейцер – філософ, мислитель, лікар-гуманіст, відомий музикант, письменник. Доктор філософії, доцент Страсбурзького університету у віці тридцяти років сів на студентську лаву медичного факультету, щоб вивчати тропічну медицину. Він не тільки успішно закінчив медичний факультет, а й захистив по медицині докторську дисертацію. У 1913 році виїхав у Екваторіальну Африку, в Ламбарене (Габон), де на власні кошти побудував госпіталь і лікував африканців, викликаючи подив і захоплення.

А.Швейцер тлумачив етику як безмежну відповідальність за все живе. У концепції благоговіння перед життям нема поділу на вище і нижче, більш цінне і менш цінне життя. Для глибоко моральної людини кожна форма життя є священною. Одним з пріоритетних напрямків

¹ Деонтологія - 1) розділ етики, що розглядає проблеми обов'язку, належного; 2) вчення про обов'язки і правила поведінки медпрацівника стосовно хворого.

філософії А.Швейцера є подолання антропоморфної обмеженості попередників. Мислитель поширює християнську заповідь «не убий» за межі міжлюдських стосунків. Для етики благоговіння характерне усвідомлення самого факту життя як фундаментальної цінності. Благоговіння перед життям розглядається як центральний принцип, що повинен стати основою етичного відновлення людства, умовою виникнення універсальної космічної етики.

Доволі вагомими для розширення арсеналу принципів біоетики є ідеї Е.Фромма. Вибудовуючи концепцію «нової людини», мислитель висуває такі принципи: бути, а не володіти, звільнення від нарцисизму, любов та повага до життя у всіх його проявах, відмова від експлуатації природи, життя у гармонії з нею. Він переконаний, що людина єдина істота, яка відчуває своє буття як проблему, яку вона мусить розв'язати [27, с.237]. Протиріччя є фундаментальною особливістю людського життя. Філософ виділяє дві провідні тенденції, два модуси людського існування – принципи буття і володіння [27, с.112]. Принцип буття передбачає внутрішню активність, продуктивне використання здібностей, відкритість у спілкуванні, єдність із світом. Бути – значить любити, піклуватися, віддавати, жертвувати собою, рости, оновлюватися. Саме буття є істинним виявом людської достотності. На противагу попередньому, принцип володіння передбачає експансію, наполегливе розширення своєї власності, загарбання світу, нищення, руйнацію, вбивство [27, с.87]. Звернення до концепції Е.Фромма видається доречним, оскільки принцип буття надзвичайно органічно вплітається в теоретичні основи біоетики.

До арсеналу принципів біоетики можна зарахувати й ідеї «етики відповідальності» Г.Йонаса. Мислитель пропонує поширити поняття моральності на різні форми буття, природу. Таке поглиблення теоретичних основ етики, на його думку, є необхідним для сучасної людини, може слугувати ефективним засобом захисту людини розумної (*Homo sapiens*) від людини діючої (*Homo faber*). Г.Йонас трансформував кантівський категоричний імператив в імператив новий, адекватний характеру людської діяльності: «Дій так, щоб наслідки твоєї діяльності були сумісними з підтримкою достеменно людського життя на Землі» [14].

Отож, ідеї Г.Йонаса, його «принцип відповідальності» репрезентують один із різновидів нової моралі, що постає у формі благоговіння перед життям А.Швейцера, тенденції «буття» Е.Фромма, етики ненасильства Л.Толстого, М.Ганді, М.Л.Кінга.

Співзвучні ідеї знаходимо в українській філософії. Думка про органічне поєднання мікрокосму і макрокосму напрочуд властива для наших мислителів. Ідея гармонійного співбуття світу природи і людської особистості яскраво звучить у Г.Сковороди (у концепції «сродної праці»), С.Рудницького, В.Кубійовича, М.Холодного. Найвищого розвитку ця ідея знаходить у вченні В.Вернадського. В руслі своєї теорії ноосфери мислитель проголосив людину духовним, інтелектуальним центром і вершиною еволюції на землі, разом з тим людина узалежнена від усіх інших живих і неживих істот, природи, космосу, універсуму. Це ставить перед людиною вимогу глибокої відповідальності за свої думки, дії, вчинки, усвідомлення існування ноосферних лімітів людського свавілля у природі. Філософія космізму активно і творчо розробляється сучасними вченими: С.Кримським, М.Кисельовим, М.Булатовим, К.Малеєвим, В.Загороднюком та ін. Згідно з новою ноосферною ідеологією призначення людини – вносити імперативи добра, мудрості, відповідальності у буття всесвіту.

Сьогодні в біоетичній практиці використовують цілий арсенал різноманітних принципів та етичних правил: утилітарних, деонтологічних, теологічних, віртуальних. Академік Ю.Кундієв, голова Комісії з питань біоетики при Кабінеті міністрів України, основними принципами біоетики називає верховенство інтересів особистості над інтересами науки і суспільства, відкритість, зміну акцентів у тандемі «пацієнт – лікар» [18].

Англійський філософ Р.Віч серед першорядних принципів біоетики виділяє добродійність, автономію особистості, чесність, справедливість. Разом з цим відбувається постійна апеляція до загальних етико-філософських категорій: відвертості, природних прав людини, інтуїції [16, с.39].

Американські вчені Т.Бошам і Дж.Чайлдресс запропонували чотири важливих принципи біоетики: автономії, не нашкодь, благодіяння, справедливості. Використання цих принципів регулюється відповідними правилами: правдивості, приватності, конфіденційності, достовірності, інформованої згоди [2, с.94]. Маючи важливе значення у біоетиці, вказані принципи застосовуються не тільки щодо людини, а й до тварин та всіх інших представників живого світу. Варто наголосити, що вказані принципи доповнюють традиційні ідеї етики Гіппократа.

Принцип автономії полягає у повазі до людини як особистості, у визнанні її вільного вибору, права та можливості відігравати визначальну роль у прийнятті рішень стосовно власного благополуччя. Цей принцип набуває особливого значення у медичній етиці лише наприкінці ХХ

століття, коли піддається сумніву безумовна і виключна компетенція лікаря у визначенні того, що є благом для пацієнта. Визнання цінності автономії особистості сьогодні є настільки важливим, що в ряді випадків благодіяння лікаря всупереч волі й бажанням пацієнта кваліфікується як неприпустиме. Тільки тоді, коли здійснюється вільний вибір особистості, можна говорити про відповідальність, застосовувати для оцінки вчинків етичні критерії.

На практиці принцип автономії доповнюється правилом інформованої згоди. Це правило припускає, що пацієнт добровільно й усвідомлено дає дозвіл на медичне (чи інше) втручання у своє життя. Правило інформованої згоди є необхідною умовою забезпечення шанобливого ставлення до людини як до особистості. Це правило розуміють як можливість отримувати найбільш вичерпну інформацію про стан здоров'я. До складників поняття інформованої згоди зараховують компетентність, розуміння, добровільність, згоду.

Принцип «роби благо» означає дію на благо інших людей, що відбувається завдяки наявності у людини почуття відповідальності й обов'язку, альтруїзму, любові до ближнього, емпатії (здатності до розуміння й відчуження емоційного стану інших людей, а також до сприйняття їхнього способу мислення). Тут йдеться про емоційне залучення лікаря до процесу надання допомоги, використання не тільки його професійних навичок і знань, але й набутого духовного досвіду.

Принцип «не нашкодь» зобов'язує не наносити шкоди іншій людині не лише прямо, безпосередньо, але і побічно.

Принцип справедливості проголошує необхідність і можливість справедливого задоволення потреб людини і розподілу матеріальних і духовних благ.

Правило приватності враховує наявність у пацієнта особистого (інтимного) життя й обов'язком лікаря є невтручання без крайньої необхідності в цю сферу.

Конфіденційність забороняє передачу інформації, яка зібрана в ході обстеження та лікування пацієнта, третій особі.

Правило дотримання вірності своєму слову і вчинкам – це норма, що конкретизує моральні принципи автономії, справедливості, блага. Це означає зобов'язання лікаря тримати дане пацієнту слово, виконувати обіцянки, підтримувати довірчі відносини і нести відповідальність за їх збереження.

Наведені етичні принципи, згідно з міркуваннями дослідників, становлять систему, елементи якої ієрархічно організовані, збалансовані, логічно не суперечливі. Тому їх застосування повинно враховувати взаємодію. Особливість біоетики полягає саме в тому, що її принципи діють системно, як смислова та логічна цілісність.

Вищезгадані біоетичні принципи знайшли втілення в схваленому на I Національному конгресі з біоетики (Київ, 2001) проекті «Етичного кодексу українського лікаря». Подальше обговорення принципів біоетики відбулося на 2-му Міжнародному симпозиумі з біоетики (Київ, 2002) [2, с.96]. У цьому контексті варто згадати, що етику в галузі науки і технологій ЮНЕСКО зробила одним з пріоритетів своєї стратегії на 2002-2007 роки.

4. Сенс життя і смерті як філософсько-світоглядна основа біоетики

Проблемне поле біоетики акумулює науковий пошук щодо найбільш фундаментальних філософських категорій – життя і смерті. Розгляд цих двох категорій можна вважати філософсько-світоглядною основою біоетики. Адже саме виникнення цієї дисципліни, як можливості гуманізації і поглиблення моральності медико-біологічного знання, стало можливим тільки з переосмисленням понять життя і смерті. В основі нового підходу закладено одвічний ціннісний ключ-символ до розуміння життя у будь-якому прояві як самостійної і вищої вартості.

Крізь усю філософсько-етичну традицію проходить ідея єдності категорій життя і смерті. Східний афоризм фіксує цей зв'язок у наступний спосіб. Смерть – це стріла, випущена в людину, а життя та мить, поки стріла летить. У середньовіччі мислителі вважали, що життя – втіха щасливого, мука нещасного, дождання смерті. М.Хайдеггер наголошував на тому, що конечність людського життя є найпершою його визначеністю. Буття людини за своєю смисловою структурою є прямуванням до смерті, воно являє собою «буття-до-смерті». Г.Марсель, полемізуючи із М.Хайдеггером, витлумачував людське життя як «буття-всупереч-смерті».

Абстрагуючись від питання про те, що ж домінує у визначенні людського життя – його конечність чи тенденція до переборювання смерті, для біоетики важливою є сама діалектика, дилема життя і смерті. Е.Фромм вказував, що життя і смерть – це не біологічні стани, а стани буття, відношення до світу. Життя означає постійну зміну, постійне відродження. Смерть, на думку мислителя, – це припинення росту, закріплення [26, с.370]. За визначенням Х.Ортеги-і-Гассета,

життя – це радикальний спосіб буття, відповідно припинення життя – смерть – сприймається і витлумачується як радикальний вияв людського небуття. Таким чином, протиріччя, дилема життя і смерті є неминучою проблемою усього нашого існування. На думку Н.Хамітова, ми несемо це протиріччя як таємницю, загадку, всі розгадки якої видаються блідими і завершуються знаком питання [28, с.248].

Буття і небуття, життя і смерть – це полюси людського існування, які своєю конечністю і неминучістю створюють світоглядний осередок, що стимулює нашу свідомість шукати відповідь.

Людське життя – це священна, недоторкана вартість, підвалина усілякого добра, джерело активності і суспільного співжиття. Життя – фундамент усіх благ людини. Досягти вершини, реалізувати задуми, розкрити потенціал людина може лише тоді, коли живе. У цьому розумінні життя є вагомою, засадничою моральною вартістю, яка спонукає задумуватися над його сенсом, осмислювати його буттєву наповненість. Активну позицію обґрунтування і відстоювання священної вартості життя займають християнські теологи. Вони вважають, що життя – одне з найпрекрасніших чудес творіння Бога, розкішний дар Творця, ввірений людині на її відповідальність. Воно завжди є добром і значно більше, ніж тільки існування в часі. На думку Іоана Павла II, життя є прагненням до повноти буття, воно долає межі часу [11, с.51].

Життя окремої людини не можна розглядати поза зв'язком із світом у цілому. За лякаючою конечністю життя індивіда прихований неосяжний безконечний смисл. Коротка мить земного існування між народженням і смертю, на переконання багатьох, – не все буття. В руслі християнського віровчення, в ареалі якого ми перебуваємо, існує інший вимір – вічне життя. Ці два світи пов'язані між собою таким чином, що прихована глибина, вічне життя складає таємницю видимого, земного життя. Абсолютне начало життя християни пов'язують із внутрішнім духовним світом людини: «Царство Боже всередині вас» [Лк. 17:21].

В основі християнського світогляду лежить переконання, що добре начало життя є його вічним началом. Добро і зло, велике і нікчемне розподілені в людях так, що в кожному з нас наявне і те й інше. Кожна людина має гідність, що корениться у її зв'язку з Творцем: «У будь-якій дитині, що народжується, і в будь-якій людині – живій чи присмертній – вбачаємо образ Божої слави» [11, с.122-123]. Ці ідеї виходять за межі християнського віровчення і цілком можуть розглядатися як важливі світоглядні принципи етики і біоетики зокрема.

Отже, людське життя має священну вартість, ніхто не може на нього посягати. Разом з тим, кожна людина також обмежена рамками своєї гідності. Вона не може виступати від імені повноти добра, ніхто не має права бути суддею іншому. Одним із варіантів цієї думки є категоричний імператив І.Канта. Зло не може так глибоко понівечити людину, щоб позбавити її права на життя. І добро не може так повно заволодіти людиною, щоб вона дістала право вищого суду над життям.

Християнське віровчення яскраво презентує ідею про те, що життя у всіх його буттєвих проявах є наслідком Божественного воління, дарується людині Творцем незалежно від суб'єктивного людського бажання. Як сам дар життя, так і його тривалість визначена Абсолютом. Християнському обґрунтуванню і моральному виправданню не підлягає навіть право людини розпоряджатися власним життям, не кажучи вже про життя інших.

Отож, і християнська, і світська етика не дозволяє людині руйнувати ні своє, ні чуже життя. Людина не є свавільним господарем життя. Людина вибирає форму життя, спосіб життя, але саме життя вона не вибирає. Поява індивіда у світі в якості живої розумної істоти не обумовлена його попередньою згодою. Він не може бути господарем над життям і смертю. Ця теза особливо важлива для біоетики, вона обґрунтовує право людини на гідне життя і достойну смерть.

Сьогодні мислителі в рамках проблемного поля біоетики б'ють на сполох, усіма можливими способами намагаючись відновити віковічні світоглядні цінності. Вони звивають до світової громадськості з закликком шанувати, берегти, плекати життя. Ні в якому разі не допускати руйнацію норми про святість і недоторканість життя. Тільки підтримка та служіння життю, пошук методів зцілення є тим шляхом, що відкриває перед нашою цивілізацією світлі горизонти.

Як і життя, так і смерть наповнена глибоким філософським сенсом. Припинення життя для кожного є неминучістю. Філософська і релігійна думка закінчення земного існування не тлумачать повним зникненням, переходом у «ніщо». Існує чимало інтерпретацій ідеї безсмертя, що осмислюється як нетілесне існування на іншому щаблі буття.

Питання про сенс смерті увійшло в тканину всіх відомих культур. Звертаючись до нього, можна відштовхнутися від світоглядної настанови Платона. Давньогрецький мислитель вбачав у посмертному існуванні душі запоруку її причетності до істинного буття. Як відомо, Платон

стверджував, що справжні філософи зайняті по суті, тільки одним – умиранням і смертю. Такий підхід започаткував глибоку повагу й увагу до смерті і посмертного існування.

Традиція глибокої пошани до смерті і посмертного виміру яскраво представлена у багатьох давніх культурах. Віра у безсмертя душі вилася у заупокійний культ єгиптян. Давньогрецька міфологія містить значний пласт вірувань в потойбічне життя у підземному царстві Аїда. Давні греки у свій пантеон ввели бога смерті Танатоса, юнака із чорними крилами і погаслим смолоскипом в руці, що прилітав до умираючої людини, зрізав у неї волосся і забирав душу.

Особливо заслуговує уваги християнська традиція осмислення смерті. Смерть тлумачиться як екзистенціальні ворота в інший світ, перехід на вищий буттєвий щабель. Ідея посмертного буття підтверджується висловом Біблії: «Сіється в тління – з нетління встає, сіється в неславу – у славі встає, сіється в немочі – в силі встає, сіється тіло звичайне – встає тіло духовне» [I Кор. 15:42-44]. Важливу роль у бутті людини відіграє душа – сила, що підтримує життя і тотожна самому життю, уособлює сутнісну основу особистості. Душа має вічне життя – абсолютно повне буття, спілкування з Богом.

Цікаві ідеї в руслі християнської філософії висловлював М.Бердяєв. Мислитель розумів смерть як надію. У надії приховані паростки безсмертя, людина перемагає час і торкається вічності. Через смерть особистість набуває вічного життя. М.Бердяєв висловлював думку, що все живе повинно бути осмислене як смертне, а все померле – як живе. У християнському дусі філософ наповнює поняття смерті ідеєю єднання з надприродним. Людина прилучається до глибокої трансцендентної таємниці буття, вбачає в смерті одкровення [1, с.220].

Філософсько-релігійне осмислення сенсу смерті знаходить оригінальне тлумачення у К.Юнга. Мислитель вказує на те, що переживання смерті наповнене ірраціональним, містичним звучанням. Коли сприйняття смерті відмежоване від раціональності і логіки, а наповнене «душевністю», тоді смерть «видається подією радісною, нагадує весілля..., душа повертає втрачену половину і досягає повноти» [32, с.310].

Підтвердження релігійної ідеї потойбічного життя несподівано постало сьогодні у дослідженнях Р.Моуді. Він тривалий час займався вивченням психічних станів людей, що пройшли клінічну смерть. Як відомо, клінічна смерть – стан, за якого відсутні видимі ознаки життя, згасають функції центральної нервової системи, але збережені обмінні процеси. Цей стан триває кілька хвилин, після чого людина, завдяки зусиллям лікарів, повертається до фізичного життя. Р.Моуді дійшов висновку, що після смерті людського тіла свідомість здатна продовжувати своє існування. Досвід клінічної смерті докорінно впливає на ставлення до життя і смерті. Життя сприймається як безмежне, непідвладне нищенню. Смерть розглядається як «перехід з одного стану в інший чи перехід на вищий рівень буття» [17, с.281]. Концепція Р.Моуді є підтвердженням релігійної ідеї про потойбічне життя душі.

Отже, смерть тлумачать як завершення матеріального виміру буття всіх істот. Вона є важливим моментом, що надає смислу життю. Коли приходить смерть, то наче повертає умираючого самому собі, приводить до зустрічі з самим собою. Згідно з міркуваннями багатьох мислителів, смерть відкриває перед людиною нові обрії. Через найвагомішу сутнісну основу особистості – душу – людина прилучається до трансцендентних вимірів буття. Це пов'язано з ідеєю безсмертя.

Безсмертя, як вічне життя душі, є етичною категорією насамперед релігійних учень. Після смерті людину чекає буття чи небуття такого виміру, яким є життєвий баланс добра і зла кожного. Посмертна винагорода чи покарання залежить від моральності життєвого шляху. Ця ідея має цікаві інтерпретації в окремих релігійних системах. Згідно з давньоєгипетськими уявленнями, після смерті відбувався суд бога Осіріса. Для цього на одну чашу терезів клали серце померлого, на іншу – страусове перо богині істини і справедливості Маат. Кожен з богів, а їх було більше сорока, задавав по питанню. Правильність відповідей контролювали терези. Відповіді мали бути заперечними: «я не заподіяв людям зла», «не зневажав богів», «не чинив насилля», «нікого не вбив» і т. ін. Зваживши всі «за» і «проти», Осіріс виносив вирок. Якщо присуд був негативний, померлий закінчував своє існування в утробі страшного чудовиська Амеліт-Пожирательки – істоти із тілом гієни і бегемота, лев'ячою гривною і пашею крокодила. При позитивному рішенні померлий вступав в царство Осіріса.

Можна провести аналогію між попередніми ідеями та давньогрецькою релігією. У царстві тіней душі померлих постають перед судом трьох царів – Міноса, Еака і Радаманта, які зважують лихі і добрі вчинки. Зловісний Тартар є місцем найжорстокіших кар для злочинців. Охороняють його Іринії, три сестри – втілення немилосердних і неблаганних докорів сумління. Одягнені в чорне, із синіх губ стікає піна, від отруйного подиху в'януть квіти, трава і виникають хвороби. Іринії переслідують лиходіїв. А душа того, чиє життя судді визнають праведним, вирушає на острів

Блаженних – країну вічної весни і щастя. Там течуть кришталєво-прозорі ріки, лине аромат квітів, лунають чарівні пісні. Життя минає у бенкетах, прогулянках і розвагах на Єлісейських полях.

Розгляд становлення ідеї безсмертя, потойбічної відплати становить необхідний елемент подальшої еволюції світоглядних понять і впливає на християнське віровчення.

Християнська традиція відводить чималу роль моральній значимості кожного людського життя, як заporуці майбутнього вічного блаженства. Залежно від співвідношення добра і зла, що наповнюють буття, людина потрапляє у рай – світ абсолютного блага, в якому відбувається наближення і поєднання з Богом, або в пекло – світ воздаяння за гріхи, в якому відчуження від Бога максимальне. Світогляд католицизму додає ще й ідею чистилища – зв'язуючої ланки між раєм і пеклом, куди душі потрапляють безпосередньо після смерті.

Християнське віровчення виокремлює тимчасове фізичне (матеріальне) життя і життя вічне. Вічне життя чи безсмертя чекає на праведну людську душу. Бог є субстанцією надії на особисте безсмертя. Символом вічного життя постає Ісус Христос: «Я воскресіння і життя. Хто вірує в мене, хоч і вмере, буде жити» [Іоан. 11:25].

Християнська традиція розрізняє фізичну і духовну смерть. І якщо духовне життя – це добро, то вічна смерть – зло, прокляття і загибель. Духовна смерть означає втрату спілкування з Богом. Про духовну смерть у Біблії сказано: «Це хмари безводні, гнані вітрами; осінні дерева безплідні, двічі померлі, викорінені; люті хвилі морські, що з піною викидають власний сором; зорі блудні, що для них морок темряви бережуться навіки» [Пуд. 12-13].

Великого значення осмисленню вічного життя і смерті надавав український релігійний філософ А.Шептицький. На його думку, християн-праведників чекає Божа нагорода – радість вічного спасіння і життя у єдності з Абсолютом. Ті, у кого серце не засіяне Божим словом, хто відступив від християнських заповідей, приречені згинуть навіки. Страшна друга смерть – це смерть душі, після якої немає світлого воскресіння, душа цілковито відкинута від Бога на вічність [31, с.375].

Співзвучні ідеї знаходимо у релігійній філософії В.Соловйова. Мислитель вважав, що тільки ідея безсмертя може надавати людині трансцендентної осмисленості її життя. В іншому випадку особистість відчуває абсурдність свого існування. Сенс життя і смерті досягається лише моральним зусиллям [28, с.257]. Отже, В.Соловйов підкреслював зв'язок сенсу життя і смерті з набуттям сенсу добра. Ідея добра є важливим світоглядним орієнтиром біоетики. І добро повинно домінувати завжди: і в осмисленні життя, і в ставленні до смерті.

Отож, у багатьох релігійних ученнях, в тому числі християнстві, ідея безсмертя, абсолютного блаженства невід'ємно пов'язана з моральним життєвим балансом кожної особистості. Адже після смерті чекає суд, де на терезах вічності буде зважений духовний і ціннісний потенціал людини. У Біблії це символічно звучить у таких словах: «І очистить свій тік Христос: пшеницю збере до засіків своїх, а полову попалить у вогні незгасимім» [Лук. 3:17].

Бажання безсмертя є сутністю людської душі. Конечність людини є вихідною підвалиною і постійним стимулом до намагання подолати її обмеженість, знайти нові модуси людського буття. Віра в безсмертя – одна з таких можливих форм. Вона породжує різноманітні уявлення про продовження життя, аж до повного безсмертя в нашому предметному матеріальному світі. Розмірковування на цю вічну тему представляє вчення «загадкового старця» М.Федорова, виражене у концепції «загальної справи». Мислитель обдумує ідею матеріального здійснення мрії людей про безсмертя, шляхом «всезагального воскресіння мертвих».

Подібні ідеї мають продовження в сучасних дослідженнях. Ряд вчених заклопотані розробкою наукових методів досягнення максимуму видової (біологічної) тривалості життя людини. Висловлюються міркування про можливість в майбутньому збільшити тривалість життя до тисячі і більше років. Існує міжнародна асоціація з проблеми «Штучного збільшення видової тривалості життя людини» [25, с.65]. Деякі вчені, зокрема А.Кларк в книзі «Риси майбутнього», вважають, що людина досягне безсмертя до 2090 року. І.Вішев у праці «Проблема особистого безсмертя» намагається довести реальність безсмертя, вважаючи практичне безсмертя головною ціллю суспільного прогресу [12, с.8].

Видається, що такі гіпотези є передчасними, вони відповідають тому активістському підходу, «прометєєвому виклику», який людина уже в котре кидає світові, демонструючи претензії на місце царя природи. Варто зважити на те, що людська культура у численних виявах фіксує думку про необхідність смерті, про її закономірність, відповідність одвічному буттєвому циклу. Підтвердження знаходимо у колісці західної культури – Давній Греції. Міфологія наповнена багатьма персонажами, що демонструють необхідність зміни життя смертю як невід'ємного моменту світової гармонії. Так, Ананке – богиня необхідності і неминучості – вважалася покровителькою людських доль. Її владі

було підпорядковано все у світі. Доньки Ананке – мойри, вершительки людських доль. Одна з мойр плела нитку людського життя, друга пропускала її через усі випробування, а третя обрізала нитку людського життя. Вісь веретена була земною віссю і її рух був неминучим. І коли Асклепій – бог лікування – у своїй гордості піднявся до того, що вирішив не лише зцілювати живих, а й воскрешати мертвих, розгніваний Зевс знищив бога.

Ця ідея органічно вплелася в літературну традицію. Проблема смерті і безсмертя піднімається Дж.Свіфтом на прикладі «вибраних» жителів Лапути, «приречених на безсмертя». Герої твору заздять в глибокій старості смерті інших старців. Схожа думка висловлюється Ф.Фармером у «Бенкеті потаємному». Тут перед читачем постає Союз Дев'яти Мудреців, які володіють таємницею еліксиру безсмертя. Союз створює майже релігійний культ своїх особистостей. У їх житті один за одним зникають усі мотиви, крім одного – бажання влади і маніпулювання людьми в планетарних масштабах. Таким чином, автор підводить до думки, що безсмертя не виправдовує себе і стає надто втомливим випробуванням.

Сьогодні мислителі розглядають життя і смерть як необхідні моменти буття і роблять акцент на продовження здорового, повноцінного, якісного життя. Правомірною є позиція доктора медичних наук, професора Г.Івашкевича. Він висловлюється негативно щодо фізичного безсмертя: «Сама думка про можливість особистого безсмертя алогічна, протирічить основному закону природи – періодичності оновлення всього живого на землі. На чому б ми не зупинили свій погляд, куди б не проникла наша допитлива думка, всюди ми побачимо народження, ріст, розвиток, розквіт, згасання і смерть. Всюди ми бачимо цей безперервний процес, який складає, очевидно, головну суть життя» [12, с.10]. Такі міркування цілком слушні. Адже життя і смерть є великими таїнами, які людина не в силі до кінця збагнути, не те, щоб узяти під свій контроль. Людські претензії на максималістське володарювання над природою є безпідставними. На такій позиції перебуває і філософ І.Фролов. Мислитель апелює до вагомості і доцільності геронтологічної² установки. Вчений І.Давидовський вважав, що довголіття і пов'язана з ним проблема активної творчої старості – це те, що більш реальне, ніж нудне безсмертя [25, с.65]. У цьому руслі доречними є міркування Б.Урланіса про те, що ми цінуємо життя і дорожимо ним саме тому, що воно не безконечне. Головне, щоб нитка життя не обірвалася, поки не зіткана вся пряжа, щоб світильник не згас, допоки в ньому є ще вогонь. Грецький філософ Платона зазначав, що ніхто з людей не народився безсмертним, і якби це трапилося, така людина не була б щасливою.

Людське життя неодмінно пов'язане із смертю і ця необхідність наповнює і життя і смерть глибоким сенсом. Звернення до пошуків сенсу смерті в різних релігійних системах приводить до ідеї безсмертя. Ця ідея глибоко закорінена у світовій культурі, її підтвердженням є міф про смерть і воскресіння Осіріса в давньоєгипетській релігії, Діоніса у давньогрецькій, Ісуса Христа в християнстві. Після смерті продовжує існування найбільш сутнісна основа особистості – душа. Морально наповнене життя, служіння ідеї добра є запорукою блаженства у вічності. Моральне зло веде людину в небуття. Роздуми про життя і смерть налаштовують особистість на шлях гідного, наповненого сенсом буття і спонукають передати дітям таку ж світонастанову. Разом із цим, слід поважати смерть, шанувати пам'ять померлих. Такі ідеї становлять філософсько-етичні засади аналізу окремих проблем біоетики.

ПРОБЛЕМИ БІОЕТИКИ

1. Евтаназія

Вищенаведені міркування про предмет біоетики, причини її виникнення, принципи, засади дають змогу перейти до безпосереднього ознайомлення з окремими проблемами біоетики. Отож, проблемами чи структурними підрозділами біоетики є евтаназія, трансплантація, біомедичний експеримент, аборт, новітні технології штучного запліднення, вибору статі дитини, передродова діагностика, зміна статі, генна інженерія, клонування, екологічна етика та інші.

Сучасна біоетика особливий інтерес приділяє евтаназії. Слово евтаназія буквально означає прекрасна, легка, приємна смерть. В біоетиці це слово набуло термінологічного сенсу і означає безболісне приведення безнадійно хворого до смерті [9, с.425]. Згідно з голландським законодавством, евтаназією вважається будь-яка дія, спрямована на те, щоб покласти край життю тої чи іншої особистості, йдучи назустріч її власному бажанню, і допомагає піти з життя незацікавлена

² Геронтологія – (з гр. gerontos – старець) – наука, що вивчає старіння живих організмів, у т.ч. і людини.

особа [23]. Вважається, що у певних випадках невідвортної і виснажливої хвороби смерть може тлумачитися як благо для умираючого і не розглядається як зло.

Історія евтаназії, як і багатьох інших проблем біоетики, сягає Нюрнберзького процесу, коли правда про жахливі діяння нацистських лікарів стала відома людству. Тоді ж стали явними факти вбивства з допомогою евтаназії нацистськими лікарями 70 тисяч осіб з фізичними вадами, душевнохворих, маргіналів³. Світ довідався, що деякі «лікарі» ставили злочинні досліди на військовополонених, депортованих із захоплених країн. Нюрнберзький процес піддав сумніву добросовісність лікарів і лікарську етику.

Нещодавно світова громадськість довідалася про нові скандальні випадки порушення медичної етики. Наприклад, у США в 1963 році в Брукліні в Єврейській лікарні для пацієнтів з хронічними захворюваннями в якості експерименту престарілим пацієнтам без їх згоди вводили активні ракові клітини. У період з 1965 по 1971 роки в одній з лікарень Нью-Йорка проводилися дослідження вірусного гепатиту. У процесі досліджень вірус вводили дітям з фізичними вадами, що знаходилися у цій лікарні [20].

Відомі випадки проведення евтаназії. Суспільний резонанс мала зокрема справа лікаря П.Адмірала з Делфта. П.Адмірал не лише розширив коло захворювань, які до цього часу вважалися підставовими для проведення евтаназії, включивши душевні недуги, він висловлював переконання, що невдовзі евтаназія стане «заключним актом у процесі лікування» [12, с.90]. Особливого розголосу набула позиція американського патологоанатома, «ангела смерті» Д.Кеворкяна зі штату Мічіган. Він відкрито заявив, з 1991 року умертвив більше, ніж 50 хворих, при цьому не притягався до кримінальної відповідальності [23]. Д.Кеворкян переконаний, що у бажаючих легкої смерті можна забирати органи для їх раціонального використання. Саме з цих міркувань він зазначав, що смертна кара – «це жахливе марнотратство», адже можна було б одержати достатню кількість органів для пересадки їх невиліковним хворим [12, с.93]. Ще одну істотну деталь до аморального портрета Д.Кеворкяна подає у своїй праці Г.Івашкевич. Першою «пацієнткою» мічіганського лікаря була п'ятдесятичотирилітня жінка, що страждала хворобою Альцгеймера, тільки встановленою, яка могла б ще прожити цілком задовільно не один рік. Оскільки лікування цієї хвороби ще не знайдене, і близько чотирьох мільйонів американців страждають нею, то виникає риторичне запитання, чи повинні вони зайняти чергу до доктора Кеворкяна?

Евтаназія була узаконена інструкцією голландського парламенту у 1994р. Цей приклад підтримали деякі інші законодавчі органи різних країн: США (штат Орегон, 1994р.), Північна провінція Австралії (1995р.), Бельгія (2002р.), Ізраїль (2004р.).

Проте, незважаючи на вищевказані факти позитивного підходу до евтаназії, сьогодні ведеться дуже активна полеміка з даного питання [9, с.427-433]. Евтаназія як етична проблема полягає у прийнятті рішення щодо її проведення. Ті, хто висловлюється «за» мають на увазі ситуацію, коли евтаназія є добровільною з боку хворого і пасивною з боку лікаря. Прихильники висувають такі докази.

- Життя є благом лише тоді, коли в цілому задоволення превалюють над стражданнями, позитивні емоції над негативними. Цей аргумент здатний привести лікарів і суспільну думку до дилеми: або ми гуманні і здатні співчувати ближньому, а значить повинні переступити через недозволене (завдати смерть); або ми ставимо абстрактні догми вище за просте людське співчуття, а значить не зупинимося навіть перед тим, щоб продовжити марні страждання, яких не винесли б самі.
- Життя можна тлумачити як благо доти, доки воно має людську форму, існує в полі культури, моральних відносин. Деградувавши до долюдського рівня, воно втрачає етичну санкцію і може розглядатися як об'єкт, річ. Тому питання про його припинення – не більше, ніж питання про те, чи зрубати висохле дерево, виполоти бур'ян.
- Підтримання життя на стадії умирання за допомогою складних технологій надто дороге. Засобів, які витрачаються на підтримання життя в безнадійних ситуаціях, достатньо було б на те, щоб лікувати десятки, сотні людей, які піддаються лікуванню. Зазначимо, що цей аргумент є цілком практичним і його не можна брати до уваги, коли йдеться про моральне виправдання евтаназії.

Аргументи на користь евтаназії не є етично беззаперечними. Отож, найважливіші аргументи проти евтаназії:

³ Маргінали - нечисленна соціальна група, низько оцінювана певним суспільством з огляду на недотримання нею загальноприйнятих норм і принципів співіснування.

- Евтаназія порушує принцип святості людського життя. Вона спростовує саму основу моральності. Ґрунтується на тезі, що благом є не життя як таке, а життя в певній якості. Твердження, що гідне, достойне життя вище, ніж життя саме по собі, веде до висновку, ніби життя не є благом. У межах світосприйняття, що визнає життя благом, аргументувати евтаназію неможливо. Визнати життя благом – означає бути переконаним, що воно залишається благом до кінця, навіть тоді, коли стає стражданням.
- виправдання евтаназії дає змогу неправомірного порівняння життя-страждання з життям-благом. У випадку евтаназії здійснюється вибір не між життям-стражданням і життям-благом, а між життям у формі страждання і відсутністю життя в будь-якій формі. Якщо визнати, що саме життя є благом, воно є благом незалежно від того, як у ньому розподілені задоволення і страждання. Такий підхід не може аргументувати моральну виправданість евтаназії.
- Один із аргументів проти евтаназії можуть підтвердити ідеї І.Канта. Як зауважив великий німецький мислитель, людина у змозі розпоряджатися лише речами. Коли ж вона приймає щодо себе рішення про евтаназію – це означає, що вона поставилася до себе, як до речі. Отже, перестала бути людиною, тому не може розраховувати на гідне ставлення до себе. Рішення про евтаназію, про позбавлення життя не може бути раціональним, позаяк воно суперечить самій природі людського розуму, який не може поставити собі за мету самознищення.
- Людина – це єдність зовнішньої (тілесної, фізичної) і внутрішньої (духовно-душевної) сторін життя. виправдання евтаназії через деградацію зовнішню є неможливим. Адже залишається ще культурно-моральна форма життя. Морально-ціннісний світ завжди даний в чуттєво-речовинній формі. Цей зв'язок є надзвичайно тісним. Моральна вартість повинна наповнювати живе тіло у будь-якому випадку, як би не було воно понівечене хворобою.
- Наступний аргумент пов'язаний з призначенням лікаря, зафіксованим у самих витоках медичної історії. Майже 2,5 тисячі років у “Клятві Гіппократа” звучить головна вимога – принцип не нашкодь. Батько медицини наголошував, що не дасть нікому смертельного засобу і не покаже шляху для подібного задуму [12, с.96]. Ідеї Гіппократа підтверджують дивовижну стабільність людської психіки, неперехідність моральних вартостей. На цьому наголошує багато вчених, зокрема й російський хірург, доктор медичних наук В.Котельников. Він зазначає, що сам факт використання медицини для прискорення настання смерті уже є злочином проти людини, людства, гуманізму і цілей медицини взагалі [15, с.59]. Отже, призначення лікаря, його високий громадський обов'язок – нести здоров'я, життя. Важкохворому потрібна підтримка, опора, надія. Вгамувати біль фармакологічними засобами можливо, але цього недостатньо. Драма важкохворого носить, як правило, психологічний характер. Прохання про евтаназію є криком про допомогу. Дуже важливо по-людськи підтримати хворого, створити довкола нього атмосферу довіри і уваги.
- У зв'язку з проведенням евтаназії існує гостра небезпека зловживань з боку лікарів і родичів. Лікарів до цього може спонукати прагнення зберегти професійну репутацію. Родичі можуть бажати смерті хворому через спадок чи інші міркування. При легалізації евтаназії люди отримають необмежені можливості для того, щоб видавати зло за добро, іти на змову з чистою совістю.
- Ще один аргумент проти евтаназії пов'язаний з морально-психологічними наслідками тих, хто причетний до її здійснення. Евтаназія є нестерпним навантаженням на людську совість. Існує чимало життєвих прикладів на підтвердження цього. Широковідомий випадок з доктором Джоном Краєм. Цей лікар, маючи мотиви бездоганні, розуміючи безнадійність хвороби, прагнучи звільнити друга від нестерпної муки, все ж зрозумів, що блага справа евтаназії насправді є вбивством. Д.Краєй усвідомив, що перейшов межу самої моральності. Він покінчив життя самогубством.
- Існує проблема помилкового діагнозу. До цього варто додати, що поняття невиліковності є відносним і великою мірою залежить від засобів і можливостей, які існують на сьогодні. Відомий випадок з лікарем, який здійснив евтаназію своєму синові, хворому на дифтерію, і одразу ж почув про відкриття рятівної сироватки від цієї недуги.
- Нарешті, аргументом проти евтаназії можна вважати суб'єктивність рішення важкохворої людини, викликану зміною особистості під впливом недуги. Як справедливо зазначає доктор медичних наук Г.Івашкевич, не можна не враховувати видозміну особистості важкохворого. Адже рішення, які приймаються хворими, ніколи не відповідають рішенням тих самих людей при повному здоров'ї. На думку Г.Івашкевича, посилатися на рішення вкрай вимученої і виснаженої людини є аморально [12, с.96-97]. У критичних, важких станах людина взиває до

ближніх, бажаючи, щоб її крик про допомогу був почутий. За словами “вбий мене” приховане благання “розділи мій біль і допоможи мені!” Широко відома роль переконання, психологічного навіювання людини на перебіг хвороби. Ця ідея знаходить вираз і в мистецтві. В опері П.Чайковського «Іоланта» лікар повертає зір героїні після того, як хвора палко захотіла бачити і повірила в таку можливість. С.Цвейг наголошував, що люди дуже часто зцілюються завдяки самопереконанню.

Проблеми біоетики доволі широко обговорюються в релігійних колах, насамперед, католицькими мислителями і діячами. Тому, розглядаючи аргументи “за” і “проти” евтаназії, варто розглянути позицію богословів.

Християнське віровчення виходить з того, що людське життя – це священна, недоторкана вартість, фундамент усякого добра, джерело активності і суспільного співжиття. Життя – це дар Творця, Бога. Тому людина не вправі вирішувати жити їй чи ні. Евтаназія тлумачиться як акт вбивства, до якого не може уповноважити жодна мета. Життя християнина – це життя сина, який приймає все, що посилає йому Отець. Віруючі приймають смерть такою, якою дає її Бог, у час і спосіб, визначений Абсолютом.

Християнські мислителі вважають, що евтаназія, як «добра, легка» смерть, є евфемізмом⁴. Адже евтаназія за своєю суттю для пацієнта є самогубством, а для лікаря убивством.

Евтаназія, як і вбивство, самогубство, аборт засуджується у документах католицької церкви. Зокрема, непримиренна позиція висловлюється у Декларації Конгрегації віровчення 1980р.: “Необхідно заявити зі всією рішучістю, що ніщо і ніхто не в змозі дозволити убивство невинної людини, чи це є ембріон чи плід, чи дитина, чи дорослий, чи старий, чи невиліковно хворий, умираючий. Крім цього ніхто не може вимагати здійснити таке убивство ні стосовно самого себе, ні стосовно будь-кого іншого, що знаходиться під його відповідальністю, не може погодитися на це ні прямим ні непрямим чином” [23]. У численних зверненнях папи Іоана Павла II зазначається, що науковці і лікарі покликані застосовувати свої знання та енергію на служіння життю. Вони в жодному випадку не можуть злегковажити цим, адже не можуть виступати в ролі господарів життя, вони є його відданими слугами.

Однією з вагомих причин засудження евтаназії християнськими богословами є осмислення ролі страждання в житті особистості. Терпіння, біль, страждання, згідно з віровченням, має особливе значення, як засіб єднання з муками Христа, має спокотувальну, освячуючу, рятувальну дію. У Біблії сказано: «Людина народжується на страждання, як іскри, щоб прагнути вгору» [Йов. 5:7]. Отож, християнський погляд на страждання відкидає їх марність і безглуздість. Хоча терпіння, муки є злом, але Бог перетворює зло на благо, оскільки абсолютного зла не існує. Біль і страждання були відкуплені Христом. Ісус обожнив, освятив страсті, помираючи, освятив саму смерть, змінив її сенс, перетворивши в інструмент спасіння. У стражданнях і смерті відтворюється образ і таїнство Христа. Християнською відповіддю прихильникам евтаназії є підтримка умираючого, допомога, супроводження в останню дорогу. Любов, терпеливість, високий професіоналізм тих, хто проводить життя до самої смерті.

Тут доречно згадати про практичну реалізацію подібної позиції. Зусиллями як релігійних, так і світських діячів постала своєрідна інституція підтримки умираючих – хосписи. Це медичні заклади широкого профілю, головною метою яких є різнобічна підтримка людини перед лицем смерті, полегшення процесу розставання з життям. Один із таких закладів діє у Львові і демонструє гуманістичну спрямованість лікарської справи.

Підсумовуючи аналіз цієї проблеми, слід зазначити, що евтаназію не можемо вважати благою і морально виправданою справою. Суспільний дискурс довкола евтаназії повинен ґрунтуватися на ідеї достойного ставлення до смерті, тільки тоді наша цивілізація буде здатна гідно ставитися до життя і любові.

2. Трансплантація

Життя і його неоціненна вартість як морально-етична проблема пов'язане з осмисленням переваг і недоліків сучасної трансплантології.

Історія трансплантології сягає глибини віків. Тисячоліття спостережень лікарів призвели до ідеї про неодноразовість процесів старіння різних органів та про вибірковість враження хворобами тих чи інших органів, систем людського організму. Тому думка про заміну невиліковно хворого органу

⁴ Евфемізм – з гр. утримання від негідних слів, непряме, пом'якшене висловлювання замість різкого, непристойного; приховання негідних, неприємних фактів.

здоровим виникла давно. Як відомо, уже в “Одіссеї” Гомера окремі історики знаходять ідею використання крові з лікувальною ціллю. У Гіппократа є чіткі рекомендації щодо вживання крові для подолання хвороб. Наступний значний крок у даній галузі було здійснено у 1666 році Жаном Дені, який вважається автором першого істинного переливання крові від ягняти людині [12, с.19].

Подальший розвиток хірургічної техніки дозволив робити пересадки окремих частин тіла. Ера трансплантації розпочалася з кінця 50-х років ХХ століття, коли були подолані всі технічні перешкоди для пересадки будь-якого органу.

Величезний вплив на світову практику в галузі трансплантації виявили експериментальні дослідження російського вченого В.Демихова. Його пересадки серцево-легеневих комплексів заворожували, а фотографія собаки з пересадженою їй на шию головою цуцика обійшла всю планету.

На середину 60-х роботи генетиків, фармакологів, імунологів дозволили значно знизити бар'єри тканинної несумісності, а технічні досягнення хірургів зробили можливим пересадку будь-якого внутрішнього органу, враженого недугою.

Науково-технічний триумф змістив увагу від моральної припустимості такого роду експериментів. Доба підкорення людиною космосу загіпнотизувала кращі уми і вселила віру в необмежені можливості, повне підкорення природи, відмову від тисячолітніх моральних табу.

Короткий історичний екскурс підводить до осмислення трансплантації як моральної проблеми сучасності. Саме поняття можна окреслити так. Трансплантація – це хірургічне перенесення (пересадження) транспланта, яке здійснюється у межах одного організму або між двома організмами з метою замінити хворий орган, тканину на здоровий.

В Україні діє Закон “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини” (чинний з 16.07.1999р.). Закон враховує сучасний стан науки і рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я, визначає умови і порядок застосування трансплантації як спеціального методу лікування, забезпечує додержання в Україні прав людини та захист людської гідності при застосуванні трансплантації. У Законі дається така дефініція: трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту⁵ органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи тварини (донора)⁶.

Трансплантація як метод лікування застосовується виключно за наявності медичних показань та згоди поінформованого реципієнта лише у випадках, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я реципієнта іншими методами лікування неможливе.

Отже, законодавчо визначені межі припустимості вищевказаного методу лікування, які передбачають і моральні критерії, насамперед, священну вартість життя людини і пошук нових засобів нести здоров'я, повагу до гідності людської особи. Разом з цим залишається ряд неоднозначних у морально-психологічному відношенні питань, пов'язаних з трансплантацією. Їх розгляд повинен насторожувати і вимагати надзвичайно зваженого і продуманого підходу до кожного окремого випадку. З метою заострення уваги на цих проблемах, варто розглянути аргументи “за” і “проти” трансплантації.

Аргументи “за”:

- Трансплантація уможливорює забезпечення права кожної людини на життя. Цей доказ особливо вагомий з погляду його моральної вартості. Ідея охорони життя і здоров'я, їх збереження і вшанування отримує високу моральну санкцію.
- Трансплантація визнається ефективним способом лікування незворотних захворювань та ушкоджень органів людини. Ця теза підтримується багатьма лікарями світу, які мають на меті служіння людині, її життю, здоров'ю. Зокрема, українські медики О.Возіанов, В.Москаленко, В.Сасенко, Є.Баран стверджують, що трансплантологія сьогодні міцно вкорінюється як надзвичайно необхідний альтернативний спосіб лікування таких життєво важливих органів, як нирки, печінка, серце, легені та інші [3, с.7].
- Аргументація на користь трансплантації спирається на апеляції до тих ситуацій, коли цей метод є єдино можливим. Він ефективний тоді, коли всі інші методи лікування неприйнятні і пацієнт не має вибору між життям і смертю. У такому безвихідному становищі трансплантація є єдиним методом лікування.

⁵ Реципієнт – особа, для лікування якої застосовується трансплантація.

⁶ Донор – особа, у якої за життя або після смерті взято анатомічні матеріали для трансплантації.

- Ще один аргумент на користь трансплантації висуває християнське віровчення. Життя і здоров'я визнається даром Божим, які слід берегти. Взірцем морального наслідування є Ісус Христос. Він турбувався про хворих, зціляв їх і не заперечував, щоб лікарі за покликанням виконували свій обов'язок. Трансплантація завжди повинна залишатись на службі життю, його охороні і розвитку. Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет зазначає, що церква не заперечує проти застосування трансплантації як спеціального методу лікування. Разом з цим слід дотримуватись прав людини і не порушувати людської гідності, пам'ятаючи про відповідальність перед Богом [24, с.3]. Католицьке віровчення позитивно розглядає донорство. Дар органів тлумачиться у перспективі християнського заклику до любові і солідарності з ближніми. Іоан Павло II в енцикліці "Євангеліє життя" закликає до героїчної любові через "дар себе", що може виражатися у щоденних діях і надзвичайних вчинках. Серед останніх на особливе визнання, на його думку, заслуговує віддання одного з парних органів. Це тлумачиться як "безінтересовний дар із себе", добровільний і свідомий. Такий високоморальний вчинок має на меті порятунок здоров'я, а навіть і життя хворих, позбавлених усякої надії. Отож, донорство розглядається як вияв любові до ближнього, наслідування Христа: "Немає більшої любові від тої, коли хтось життя дає за своїх друзів" [Іоан. 15, 13].

Аргументи "проти" трансплантації:

- Застосування певних видів трансплантації може призводити до втрати морально-психологічної та духовної цілісності людської особистості (насамперед, пересадка мозку, статевих залоз). Трансплантація мозку пов'язана з проблемою ідентичності особи. Адже мозок є зосередженням ідентичності особи. При пересадці мозок має бути живим, але тоді і донор мусить бути живим. Отож, коли тіло людини є вкрай понівечене, а череп зберігся неушкодженим, у цьому випадку, вочевидь, йдеться про пересадку цілого тіла. Варто наголосити на передчасності такого роду операцій, вони перебувають на етапі наукового проекту. Ця проблема знайшла цікаве представлення в художній літературі. Сучасний американський фантаст Сью Пейер у творі "Інше тіло" піднімає проблему трансплантації тіла. Твір наповнений оптимістичним звучанням, проте читач знайомиться з численними протиріччями і складними моментами у житті жінки з пересадженим чужим тілом.

- Вагомим аргументом проти трансплантації є велика трудомісткість, надзвичайна складність подібних операцій, чималий ризик негативних наслідків. Деякі операції з трансплантації потребують удосконалення (наприклад, пересадка серця). Інші операції залишаються все ще на стадії експерименту. Доволі поширеним є відторгнення донорської тканини, що може призвести до смерті. У квітні 1968 року доктор Д.Кулі зробив першу у своїй лікарській практиці пересадку серця. Згодом за вісім місяців цей лікар провів ще 15 трансплантацій серця. З них тільки три людини почували себе задовільно, шестеро померли невдовзі після операції, решта – дещо пізніше [12, с.39-40]. Таке "змагання", на жаль, мало на меті не людське здоров'я, а очевидно, славу, світове визнання.

- Наступний заперечний аргумент пов'язаний з пересадкою серця. Цей вид трансплантації передбачає, щоб донор був клінічно мертвим. Існує чітка моральна вимога: серце може бути пересаджене без жодних етичних застережень лише від особи, що однозначно є мертвою. При недотриманні цієї вимоги пересадка серця означає вбивство донора. Ця проблема є досить складною, оскільки пов'язана із констатацією смерті, відносно якої нема на сьогодні однозначних критеріїв.

Сучасна медицина оперує такими критеріями стану смерті: серце, дихання, пульс, рефлексії, мозкова активність. Важливою методикою визначення цих критеріїв є електроенцефалограма. Існує дискусія довкола питання про смерть мозку. Одні спеціалісти характеризують кінець життя як "смерть мозкової кори", інші вважають, що про смерть можна говорити як про "смерть цілого мозку".

Поняття "смерті мозку" пов'язане зі зміною традиційної світоглядної установки, що існувала до цього часу. Адже впродовж століть загально визнаним були кардіальні, а не церебральні критерії смерті. Окрім важкої світоглядної переорієнтації, пов'язаної з ломкою усталених стереотипів, існує чимало інших проблем довкола смерті мозку. Юридичні аспекти смерті мозку досі не мають однозначних відповідей. Точно встановити час, коли настала смерть мозку, практично неможливо. Умовно вважають, що це певний момент, коли у хворого вперше виявляються ознаки зниження функції мозку. Часом юристи, що знайомляться із судовими

матеріалами, вбачають причину смерті в операції по вилученню донорських органів, а не в ушкодженнях головного мозку. А це уможлиблює звинувачення трансплантолога в навмисному вбивстві хворого [8].

Підсумовуючи розгляд проблеми констатації смерті, можемо висловити припущення, що існує гостра небезпека помилкових заключень, ціна яким життя людини. Дуже важливо уникнути небезпеки, що буде забрано орган у людини, визнаної занадто поспішно за померлу.

На підтвердження думки про неоднозначні в моральному, деонтологічному відношенні рішення щодо проведення пересадки серця можна звернутися до медичної практики.

“Операція XX століття” – перша пересадка серця була здійснена 3 грудня 1967 року в лікарні Кейптауна в ПАР. Лікар К.Бернард замінив хворе серце 55-літнього Л.Вашканського здоровим серцем 34-річної Д.Дарваль, що отримала важкі ушкодження в автокатастрофі. Через 18 днів Л.Вашканський помер від запалення легенів [12, с.37-38]. Проте насторожує не сам факт, а процес здійснення операції. Операція розтину грудної клітини Л.Вашканського була розпочата на 50 хвилин раніше, ніж зупинилося серце донора. Це був тверезий розрахунок для того, щоб серце взяти в найкращому стані.

- З попередніх міркувань впливає ще один аргумент проти трансплантації, пов'язаний з місією лікаря. Існує загроза перетворення лікаря з активного борця за життя на пасивного спостерігача. Цей аргумент засвідчує несумісність морально-деонтологічної і соціально-етичної настанови з вищевказаною хибною позицією практикуючого лікаря. І цей доказ не є суто теоретичним. Дослідники вказують на наявні випадки, коли медичні сестри чи інший персонал, відчуваючи неприязнь і засуджуючи дії групи спеціалістів, яка вирішує питання про смерть мозку хворого, відмовляються виконувати свої обов'язки [8, с.18].

- Аргументом проти трансплантації є проблема безпеки зловживань у зв'язку з комерціалізацією сучасної медицини. Можливе отримання органів обманним чи навіть злочинним шляхом у беззахисних людей, а також організація торгівлі органами. У світі набуває популярності купівля-продаж органів. Світова громадськість в особі різного роду організацій намагається зупинити ці зlodіяння. Зокрема, Всесвітня асамблея у 1985 р. закликала уряди всіх країн попередити комерційне використання людських органів. Українське законодавство забороняє торгівлю органами та іншими анатомічними матеріалами людини (Закон України «Про трансплантацію»).

Підсумовуючи розгляд етичних аспектів здійснення трансплантації, варто зазначити, що цей метод є ефективним і дієвим засобом лікування. Пересадка органів і тканин доволі часто рятує людині життя, продовжує його у новій позитивній якості. Разом з цим слід пам'ятати, що результати трансплантації залежать від ретельного виконання всіх її етапів. Як зазначають спеціалісти, підбір реципієнтів, донорське забезпечення, техніка виконання операції, ведення післяопераційного періоду потребують координації, високого професіоналізму [10, с.133]. До цього можна додати ще один важливий елемент – моральну гуманістичну настанову. Слушно зазначав лауреат Нобелівської премії В.Форсманн, що прогрес – явище неминуче, але платити за нього втратою моральних критеріїв є занадто дорогою ціною.

3. Генна інженерія

Серед проблем біоетики однією з найактуальніших сьогодні є генна інженерія. Генна інженерія – це генетичні методи, що дають змогу сполучати фрагменти ДНК (дезоксирибонуклеїнова кислота), які походять з різних організмів, поза клітиною, а також вводити їх в інші клітини і організми. Генна інженерія створює нові можливості у розведенні рослин і тварин (трансгенні організми), а також у медичних і біологічних дослідженнях.

Останнім часом одержано успішні результати досліджень в галузі генетики (науки про закони спадковості і мінливості організмів та методи управління ними). Після того, як структура ДНК була розшифрована Ватсоном і Кріком в 1953 році, генетика відкрила перед собою широкі можливості. З цього приводу директор Інституту білка Російської АН академік О.Спірін зазначає, що новітні біотехнології в найближчі десять років набудуть великого поширення і визначатимуть обличчя цивілізації XXI століття [13].

Епоха генетичної революції може мати позитивні наслідки. Разом з тим виникло безліч складних проблем, які мають неоднозначне у моральному плані тлумачення. Окремі досягнення генної інженерії вступають у протиріччя зі світоглядними основами, торкаються традиційних уявлень про життя і смерть, материнство і батьківство, любов і піклування, харчування. Проблеми генної

інженерії сьогодні жваво дискутуються в біоетичних колах і мають на меті винесення прийнятних у науковому, юридичному і моральному відношенні рішень.

Цілком очевидно, що втручання в життя людини, флори і фауни, застосування необдуманих генетичних маніпуляцій, прагнення «покращити» природу можуть мати негативні наслідки. Як слушно зазначає М.Кисельов, ці наслідки можуть бути не менш згубні, ніж ті, які плануються стратегами ракетно-ядерної війни [14]. Тому перед тим, як впроваджувати нові технології, варто докладно обдумати, зважити всі «за» і «проти» і лише тоді приймати рішення.

Генна інженерія дає можливість розширити горизонти повноцінного, здорового і якісного життя людини. До арсеналу позитивних надбань цього наукового напрямку належать такі.

- Засобами генної інженерії уже сьогодні проводиться діагностика, лікування та профілактика багатьох захворювань. На думку І.Фролова, генна інженерія є перспективним напрямком лікування спадкових недуг, так звана «хірургія генів»⁷, заміна патологічного гена нормальним [25, с.63].

Сьогодні вчені інтенсивно працюють над реалізацією програми генома⁸, яка повинна дати достатньо повне уявлення про карту і будову нашої генетичної системи і її патології [21]. Звісно, в галузі профілактики і лікування генетичних захворювань це може дати позитивні результати.

- Аргументом на користь генної інженерії є її величезні можливості у фармакології та виробництві органічних матеріалів, а також забезпеченні унікальних технічних матеріалів. Зокрема, йдеться про появу нових ліків, антитіл⁹, гормонів¹⁰, харчових білків, використання бактерій в якості фабрик людського інсуліну. Щодо технічних матеріалів, то планується випуск надчутливих датчиків (біосенсорів), комп'ютерних мікросхем та іншого.

- Генна інженерія сприяє розвитку селекції¹¹. Насамперед, створення трансгенних¹² продуктів харчування з покращеними властивостями і характеристиками. До трансгенних організмів застосовують високі вимоги. В ряді держав існують групи експертів з етичних аспектів біотехнологій, які вимагають, щоб у випадках істотної модифікації продуктів харчування засобами генної інженерії виконувалися певні вимоги. Зокрема експерти при Європейській Комісії вимагають, щоб інформація про новоутворені продукти була, по-перше, корисною і об'єктивною; по-друге, чіткою, зрозумілою, не переобтяженою технологічною термінологією; по-третє, правдивою, з повним викладом застережень щодо можливостей фальсифікації; по-четверте, мати достатнє правове забезпечення, бути доступною для контролю і забезпеченою штрафними компенсаційними можливостями (дані на 1995 рік) [14].

Сучасна біоетика інтегрує загальнонаукові, правові, етичні принципи. Тому впровадження новітніх біотехнологій, зокрема, досягнень генної інженерії, здійснюють відповідно до чинного законодавства, нормативних актів, громадської думки. У США контроль за безпечним використанням трансгенних організмів проводять кілька агенцій, наприклад, Агенція з охорони навколишнього середовища, Адміністрація з продовольства та ліків, Міністерство сільського господарства [13].

Заперечні аргументи проти генної інженерії спираються на ті негативні моменти, які несуть зі собою нові науково-технічні дослідження.

- Досягнення генної інженерії, зокрема, розшифрування геному людини, відкриють необмежені можливості маніпулювання найглибшими процесами людської природи. Бурхливий розвиток біотехнологій, що робить реальним такі феномени сьогодення, як вибір статі дитини, «діти з пробірки», заміна практично кожного органа людини шляхом трансплантації, виникнення істот, раніше не відомих природі, моделювання певних людських

⁷ Ген – матеріальна одиниця спадковості, ділянка молекули ДНК, що містить генетичну інформацію, міститься у хромосомах.

⁸ Геном – одинарний комплекс хромосом клітинного ядра, що містить певний набір спадкових факторів – генів.

⁹ Антитіла – складні білки, при взаємодії з мікроорганізмами перешкоджають їх розмноженню і нейтралізують токсичні речовини, які ті виділяють.

¹⁰ Гормони – біологічно активні речовини, що виробляються в організмі спеціальними клітинами чи органами, які виявляють цілеспрямований вплив на діяльність органів і тканин.

¹¹ Селекція – розділ агрономії і зоотехніки, що вивчає методи створення сортів і гібридів сільськогосподарських рослин і порід тварин з корисними для людини ознаками.

¹² Трансгенні – організми, що містять у своїх клітинах ген чужого організму, включений у хромосоми, отримують за допомогою генної інженерії.

якостей, за словами М.Кисельова, створює враження тотальної незахищеності особистості від стороннього втручання, «ампутацію особистості» [13].

Реалізація програми геному, його розшифрування для людей, що страждають генетичними порушеннями чи тих, що мають генетичну схильність до онкологічних захворювань, лейкемії (білокрів'я), серцево-судинних недуг, порушення обміну речовин, може мати вкрай негативні наслідки. Працедавці і страхові компанії зможуть реально користуватися генетичним скринінгом (відсіюванням, просіюванням) при відборі людей. Маніпуляції людською особистістю можуть бути пов'язані і з вивченням генетичної детермінації егоїзму, алкоголізму, сексуальної поведінки, схильності до агресії, насилля, кримінальної поведінки та іншого.

У зв'язку з цим доктор філософських наук В.Чешко пише про неприпустимість генетичної стигматизації¹³. Адже розшифрований геном людини може послужити дискримінації – обмеженню прав індивідуумів-носіїв тих чи інших характеристик [29, с.59].

Отже, без соціально-правового захисту генетична інформація може стати кроком вперед для науки, але двома кроками назад для прав людини. Дослідники вважають, що зловживання генетичною інформацією може створити цілий клас знедолених і тих, кому не пощастило з генотипом [29, с.68].

Стрімкі темпи наукового поступу генної інженерії зумовили появу відповідного правового акту. У 1997 році ЮНЕСКО прийняло Декларацію «Людський геном і права людини», де зазначено, що геном людини підкреслює фундаментальну єдність усіх членів людської спільноти, так само як визнання їх уроджених гідності і розмаїтості. У символічному сенсі геном є надбанням людства [29, с.58].

- Негативні наслідки генної інженерії мають ще один вияв – вони руйнують світоглядні і моральні традиції людської культури. Навчившись маніпулювати генетичними структурами, людина переходить певний рубіж дозволеного, часто не задумуючись над небезпекою наслідків цього переходу. У руках генного інженера з'являються необмежені можливості творити нові види рослин, тварин, врешті, «штучну» людину – клона. Звідси з'являється ілюзія про необмежені можливості науково-технічного прогресу. Сучасна біологія, навчившись розшифровувати генний код, ще не наближається до розуміння життя, адже будь-який шаблон є дуже далеким від природної різноманітності. Вдало висловився з цього приводу І.Фролов: «Те, що ми знаємо про людину, набагато менше за те, чого ми ще не знаємо» [25, с.63].

Бездумне нагнітання потенціалу біотехнологій без огляду на морально-етичні і правові аспекти навряд чи піде на користь людині. У протилежному випадку М.Кисельов застерігає людство перед «біотехнологічною Хіросімою». Вчений заявляє, що вже сьогодні виявляють себе симптоми того, що поширення новітніх біотехнологій може призвести до порушення наших звичних уявлень про материнство, любов, виховання дітей та освіти [13].

- До аргументів проти генної інженерії можна зарахувати застереження щодо наслідків генотерапії. Як слушно зазначає Ж.Судо, генотерапія сьогодні – це швидше надія, ніж реальність, оскільки важко знайти правильного носія здорових генів, які слід ввести в набір хромосом хворого, а також тому, що далеко не завжди ефективною буває експресія тих генів, які уже були успішно внесені в набір хромосом хворого [21]. Сьогодні ми все ще перебуваємо в стані очікування успішних результатів генотерапії.
- До арсеналу доказів проти генної інженерії належить пересторога перед шкідливістю вживання трансгенних продуктів харчування. У світі точиться активна дискусія щодо трансгенних продуктів, отриманих за допомогою засобів генної інженерії. Варто зазначити, що цілий ряд вчених вважає беззастережне введення трансгенних продуктів порушенням прав людини, проведенням експерименту над людиною. Про недопустимість цього йдеться у багатьох міжнародних документах.

Широковідоме негативне ставлення до такого роду інновацій у країнах Заходу. Доволі часто у засобах масової інформації генетично змінені продукти кваліфікуються як «їжа Франкенштейна». Принц Великобританії Чарльз активно виступає за заборону трансгенних продуктів. Натомість прем'єр-міністр Тоні Блер офіційно заявив, що споживає ці продукти практично щодня. Активісти радикальної екологічної організації «Грінпіс» пікетують державні установи ряду країн Європи, протестуючи проти завезення американської сої і картоплі, «покращених» засобами генної інженерії.

¹³ Стигматизація (від стигма, у Давній Греції мітка чи тавро на тілі раба, злочинця) – таврування, чіпляння ярликів.

І якщо в західноєвропейських державах, США, Канаді у процесі прийняття рішень щодо досліджень у галузі генної інженерії співпрацюють інституції біоетики, екології та державні установи, то в Україні, на жаль, справи не вельми втішні. Є думка, що потік трансгенного імпорту в нашу державу зупинити неможливо. Вважається, що єдине, що можна зробити, так це забезпечити за допомогою служб санітарно-епідеміологічного нагляду друкування відповідних позначок на етикетках імпортованої продукції. Представник Міжнародної спілки споживачів А.Фільдер на прес-конференції 11 травня 2001 року в Києві зробила заяву, що українські ринки вже насичені продукцією з трансгенних рослин, проте, на відміну від країн ЄС, вона тут не маркірується [14].

Отже, не применшуючи позитивного значення генної інженерії та новітніх біотехнологій, з якими цілком справедливо пов'язують майбутнє цивілізації, варто нагадати про необхідність скрупульозної і довготривалої експертизи. Саме тривалі випробування і дослідження дадуть можливість визначити допустимість того чи іншого експерименту, захистять людство і природу від негативних наслідків.

4. Клонування

Однією з наймолодших проблем біоетики є клонування. Поняття клонування тлумачать як відтворення ідентичних генів або організмів. Біоетичний аспект клонування пов'язаний з можливістю клонування людини. Останнє викликає серйозні морально-етичні заперечення. Сама ідея створення людини штучним чи альтернативним природним шляхом має тривалу історію. Це пошук нової еволюційної сходинки, на якій людина буде витворюватися штучно: за допомогою генної інженерії і біокібернетики.

Ідея штучного конструювання людини, своєрідної “гомоінженерії” існує стільки, скільки і людина з її здатністю до фантазій, марень, міфів, наукового прогнозування. За уявленнями середньовічних вчених-алхіміків штучним способом можна дістати істоту, тотожну людині (гомункулуса). У багатьох літературних творах знаходимо подібні твердження. У Гете одним з героїв “Фауста” є Гомункулус – лабораторний двійник людини, створений доктором Вагнером з допомогою Мефістофеля. У англійської письменниці М.Шеллі в її романі “Франкенштейн, чи Сучасний Прометей” конструювання людиноподібного монстра супроводжується негативними наслідками. У відомому романі англійського сатирика О.Хакслі “Прекрасний новий світ” ця ідея доведена майже до абсурду. Отже, літератори, мислителі, митці передбачають велику складність не так технічного, наукового аспекту створення штучної людини, як морально-психологічного. Адже те, що можливе, ще не означає, що це необхідне, гуманне.

Ідея конструювання живого організму розроблялася багатьма вченими з різних країн і нарешті увінчалася успіхом. Клонування генів стало принципово можливим у першій половині 70-х років ХХ століття. У 1997 році мала місце революційна подія у світі штучного розмноження – народження вівці Доллі (Шотландія, лабораторія Рослін). Шляхом імплантації клітинного ядра з клітини молочної залози у незапліднену яйцеклітину утворено перший живий організм – клон¹⁴. Згодом було клоновано мишей (Гаваї), телят (Японія). Сьогодні тривають дослідження можливості клонування людей, принципова можливість чого експериментально доведена у Південній Кореї у 1998 році.

Експерименти з клонування викликають серйозні морально-етичні застереження.

Розглянемо аргументи на користь клонування, що висувуються науковцями і дослідниками.

- Позитивна аргументація пов'язана з розширенням можливостей лікувально-діагностичної сфери у зв'язку з запровадженням клонації. Завдяки клонуванню уже було діагностовано цілу низку генетичних захворювань. Цей науковий винахід дав можливість налагодити масове виробництво інсуліну, гормону росту, факторів згортання крові. Очевидно, можемо припустити імовірність клонування органів і тканин людини, що дасть змогу замінювати патологічно непридатні і тим самим розширювати межі лікувально-медичної сфери.
- Клонування забезпечило виведення нових покращених сортів сільськогосподарських видів. Налагоджене вирощування трансгенних рослин. Однак, варто зазначити, що останнє не має однозначно схвального сприйняття і сьогодні ведуться жваві дискусії в наукових і громадських колах.

¹⁴ Клон – ряд слідуєчих один за одним поколінь спадково однорідних організмів, що утворюються в результаті безстатевого розмноження від одної вихідної особи.

Заперечні докази проблеми клонування пов'язані, насамперед, з експериментами з клонування людей. Саме цей аспект клонації викликає серйозне морально-етичне заперечення. Тут має місце характерне для біоетичних проблем протистояння науки, технології з одного боку і етики з іншого.

На протязі останніх десятиліть спостерігається біотехнічна ескалація у сфері народження людини, у тому числі шляхом клонації. В міру просування цього процесу, на думку католицького мислителя і лікаря Ж.Судо, спостерігається з одного боку все яскравіше переважання техніки над етикою, а з іншого, все більше приниження людського дітонородження, зневаження гідності людини. Техніка створює видимість, що нема нічого неможливого. Мислителі заявляють про «істерію прогресу», коли техніка, обожена сучасною людиною, перетворюється у свого роду ідола, що встановлює свої закони. У нинішньому світі нема більше місця для морального, чи просто розумного мислення, заявляє Ж.Судо [22].

Міркування в такому дусі приводять до висунення аргументів проти клонування.

- Клонація принижує і дегуманізує дітонородження. Адже в цьому процесі беруть участь дві особистості у всій повноті буття. Народження дитини відбувається в житті сімейної пари, як наслідок вільного і свідомого єднання особистостей обох батьків. За словами Ж.Судо, відірвати дітонородження, біологічний компонент від емотивного і духовного – означає завдати великого ущербу, призвести до протиприродного ділення, розриву невід'ємних частин. Статевий акт об'єднує подружжя і фізіологічно, і духовно, емоційно, і в той же час відкриває можливість народження дитини. Статевий акт – це єдність любові, кохання і життя, нового життя.

Клонація, як найбільш крайній вид штучного розмноження людини, є справжнім «троянським конем» для особистості і суспільства. Адже клонування зводиться до безстатевого розмноження і народження нового життя не вимагає фізичної, моральної, духовної участі двох батьків.

Народження вівці Доллі, оголошене Вілмутом і Кемпбеллом в журналі «Природа» 27 лютого 1997 року, мало великий суспільний резонанс. Ця вівця народилася з допомогою техніки так званої «пересадки ядра». До певної міри, Доллі не має ні батька, ні матері і є майже ідентичною копією вівці, від якої була отримана клітина молочної залози, що дала їй свій генетичний матеріал [22]. Заради справедливості слід зазначити, що клоновану вівцю Доллі, яка страждала невиліковною хворобою, в лютому 2003 року умертвили. Таким чином, клонована вівця прожила шість років, тоді, коли середня тривалість життя цих тварин дванадцять років.

Клонація – це безстатеве розмноження генетично ідентичних живих істот з ціллю створення точних двійників одного і того ж індивідуума. Останнє твердження особливо насторожує, оскільки може спричинити злочинні маніпуляції процесом відтворення людини і привести до жахливих наслідків.

Отож, клонування зводить нанівець природне людське дітонородження. Воно заміняє статеве дітонородження, пов'язане із шлюбом, взаємною самовіддачею подружжя, такою формою розмноження, яка стоїть поза родинним коханням з його духовною, психічною і фізичною сторонами. Клонація зовсім виключає сам статевий акт, спрямований на інтимне поєднання пари, відкритої до народження з любові майбутнього життя.

- З попереднього випливає ще один аргумент проти – це нівеляція сім'ї за умови клонування дитини. Порушуються найважливіші родинно-сімейні зв'язки між особистостями – такі, як кровна спорідненість, материнство і батьківство. В клонації вони зовсім спотворюються: не існує більше ні біологічного батька, ні матері. Хаос в родинних стосунках досягає небувалого рівня.
- Сама ідея клонувати людину засвідчує повну відсутність поваги до людини і її гідності. Клоновання нехтує правом на життя ембріона, знецінює життя людини. Спостерігаємо приниження життя на стадії ембріона, який прирівнюється до лабораторного матеріалу і програмовано знищується. Більше того, особа, що проводить клонацію, вважає себе справжнім «конструктором» ембріона, а значить, і його господарем. Власник, «конструктор» вважає, що має на нього всі права. Але при цьому абсолютно не враховуються ні права ембріона, ні дитини, яка має народитися. Дитина має право бути плодом любові обох батьків, має право на сім'ю, турботу, піклування. Ці права повинні бути забезпечені. Клонація відкриває можливість мати дитину як «власність» для гомосексуальних чи лесбійських пар і таке інше. З моральної точки зору це неприпустима маніпуляція людськими долями.

Постає ідеологія власності. Дитина, як «власність» нового виду, отримана екзотичним шляхом, уже не є цілю, а засобом самореалізації.

Сучасна техніка формує цілком новий тип мислення: пропонується отримати дитину «якщо», «коли» і «як завгодно». Дитина уже не сприймається як дар, а як право, яке можна використати.

Варто нагадати, що права дитини забезпечені рядом документів: Декларацією прав дитини ООН (1959р.), Женевською декларацією, прийнятою Світовою організацією лікарів 1948 року. У цих документах наголошується, що кожна дитина має непорушні права на любов і піклування, на турботу, жодна дитина не повинна бути скривджена і зневажена, не повинна бути жертвою насильства.

- Ідеологія власності (право мати дитину) неминуче приводить до «права на досконалу дитину», тобто до євгенізму¹⁵. Ж.Судо застерігає, що це неодмінно супроводжується знищенням всього, що вважається «недосконалим» – аж до таких неприпустимих явищ, як штучний підбір певних ознак, статі, кольору шкіри, очей тощо [22].

Подібного роду експерименти уже доволі давно теоретично осмислюються. Так, американський футуролог А.Тоффлер у книзі «Третя хвиля» ставив питання, чи не спробувати нам здійснити біологічну перебудову людей, відповідно з професійними вимогами: пілотів із швидшою реакцією, збиральників, що не реагують на монотонну роботу біля конвеєра. При всій привабливості цієї ідеї насторожує претензія людини бути вищим творцем, деміургом, вершителем долі.

Е.Гіденс у своїй фундаментальній «Соціології» піднімає це питання під таким кутом зору. Клонація дасть можливість ще до народження «конструювати» людину щодо кольору шкіри, волосся, очей, ваги і таке інше. На думку вченого, важко знайти кращий приклад мозаїки сприятливих можливостей і складних проблем, що їх створює для нас дедалі більша соціалізація природи. Вчений задає риторичні запитання, над якими варто задуматися. Який вибір робитимуть батьки, коли дістануть змогу «конструювати» своїх дітей, і які обмеження треба буде накладати на цей вибір? Однозначно, що такі процедури будуть дорогими. Чи означатиме це, що платоспроможні, матимуть нагоду замовляти програми, які позбавлять їхніх ще ненароджених дітей усіх небажаних фізичних характеристик? А що станеться з дітьми бідніших прошарків населення, які і надалі народжуватимуться природним чином? [5, с.154-155] Можна погодитися з позицією Е.Гіденса про передчасність клонації, оскільки вона приховує велику загрозу зловживань і навіть злочинів.

Чимало дослідників цієї проблеми дотримуються думки, що диференційований доступ до клонування може призвести до появи «біологічно нижчого класу». Ті люди, які не матимуть фізичних переваг, здобутих завдяки застосуванню методів генної інженерії, можуть стати об'єктом погордливого ставлення та дискримінації з боку клонованих [5, с.155].

Враховуючи аморальні аспекти клонації людини, варто сьогодні відмовитися від технологій, що нехтують людським життям. До речі, католицькі мислителі зазначають: техніка життя, що веде до смерті – це основний парадокс клонування. З огляду на це експерименти з клонування людей викликають серйозні морально-етичні заперечення, вони заборонені і суворо переслідуються на території низки країн, зокрема Франції та США. Українська громадськість теж висловлюється негативно з приводу клонування. Патріарх Української Православної церкви Філарет рішуче відкидає ідею клонування людини [24, с.3]. Інші релігійні діячі солідарні з такою позицією. Голова Комісії з питань біоетики при Кабінеті міністрів України, академік Ю.Кундієв наголошує на необхідності заборони клонування. Вчений зазначає: «Таким шляхом (через клонування) не можна створити людину у повному розумінні цього слова. Це буде лише штучний протез людини. Важко навіть уявити, які можуть бути наслідки такого «творіння» [18].

Формування біоетики як етики життя зумовлене складними неоднозначними процесами наукового і технологічного розвитку ХХ століття, глибокою духовною кризою, що охопила сучасне людство. Біоетика виникає як спроба переглянути та переосмислити роль біологічних механізмів у житті людини, окреслити моральні кордони припустимого втручання людства у процеси відтворення життя на землі. Нова дисципліна, незважаючи на прикладний контекст, підноситься до проблем загальнолюдського значення. Насамперед, до

¹⁵ Євгенізм (від євгеніка з гр. – хорошого роду) – теорія про спадкове здоров'я людини і шляхи його покращення. Ідеї євгеніки часто використовували для виправдання расизму.

фундаментальних філософських категорій – життя і смерті, дійсного і належного, природного і соціального. Принципи біоетики спираються на таких одвічних ціннісних імперативах людської культури як священна вартість кожного життя, пошана до пам'яті померлих, парадигма здорового, повноцінного і якісного життя, глибока відповідальність за свої думки та вчинки.

Біоетика не ставить за мету утримання від наукового поступу, розвитку новітніх біотехнологій. Вважати, що біоетика є для науки «вузечкою», – принципова помилка. Йдеться про необхідність довготривалої експертизи для попередження можливих негативних наслідків для людини і довкілля. Проблеми біоетики (евтаназія, трансплантація, клонування) надзвичайно складні, потребують від дослідників високого професіоналізму, відповідальності. XXI століття несе «небезпечні знання» і біоетика здатна допомогти йому стати століттям духовності, моральності, високої культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бердяев Н. О назначении человека.- Москва, 1993.
2. Всковшиніна С., Кулініченко В., Коваленко Н. Сучасна медична етика: від Гіппократа до біоетики // Український медичний часопис. – 2003. - №5, IX-X. - С.93-96.
3. Возіанов О., Москаленко В., Саєнко В., Баран Є. Проблеми трансплантології в Україні // Трансплантологія. Науково-практичний журнал.- 2000.- Т. 1.- №1.– С.7-10.
4. Гейзінга Й. Homo Ludens.- Київ, 1994.
5. Гіденс Е. Соціологія.- Київ, 1999.
6. Голікова А. Життя з «небезпечними знаннями» // Дзеркало тижня.- 17-23.08.2002.- №31 (406)
7. Грандо А. Врачебная этика и медицинская деонтология.- Київ, 1988.
8. Губа Г., Борова О. Юридичні аспекти органного донорства // Трансплантологія. Науково-практичний журнал.- 2000.- Т 1.- №1– С.17-19.
9. Гусейнов А., Апресян Р. Этика.- Москва, 1998.
10. Денісов В., Серняк П., Захаров П., Олещенко М., Губа Г. Досвід 400 трансплантацій нирок // Трансплантологія. Науково-практичний журнал.- 2000.- Т 1.- №1– С. 131-133.
11. Іоан Павло II. Енцикліка Evangelium vitae.- Ватикан.
12. Івашкевич Г. Преступление без наказания. Биологические и морально-этические проблемы пересадки органов и тканей.- Львов, 1995.
13. Кисельов М. Біологічна етика в системі практичної філософії // www.uct.kiev.ua/~sofi
14. Кисельов М. Філософські та світоглядні аспекти біологічної етики // www.uct.kiev.ua/~sofi
15. Котельников В. От Гиппократa до наших дней.- Москва, 1987.
16. Кулініченко В. Філософсько-світоглядні засади біоетики // Практична філософія.- 2001.- № 3.- С. 37-43.
17. Моуди Р. Жизнь до жизни. Жизнь после жизни.- Киев, 1994.
18. Петрик О. Біоетика – «вуздечка» для науки чи детектор брехні // Дзеркало тижня.- 2002.- № 41(416).
19. Святе Письмо Старого і Нового Завіту.- United Bible Societies, 1991.
20. Судо Ж. Вызов биоэтики сегодня // www.private.peterlink.ru/dovgan/bioaeth.htm.
21. Судо Ж. История биоэтики, дискуссии, этическая ориентация // [www.ken.ru / tat.ru/ religion/ catholic](http://www.ken.ru/tat.ru/religion/catholic).
22. Судо Ж. От оплодотворения in-vitro до клонирования // [www.ken.ru / tat.ru/ religion/ catholic](http://www.ken.ru/tat.ru/religion/catholic).
23. Судо Ж. Эвтаназия // [www.ken.ru / tat.ru/ religion/ catholic](http://www.ken.ru/tat.ru/religion/catholic).
24. Філарет (Патріарх Київський і Всієї Руси-України). Вступне слово // Трансплантологія. Науково-практичний журнал.- 2000.- Т 1.- №1– С. 3.
25. Фролов И. О человеке разумном и гуманном // Наука и жизнь.- 1983. - №4.- С. 60-66.
26. Фромм Э. Душа человека.- Москва 1992.
27. Фромм Э. Иметь или быть.- Москва, 1990.
28. Хамитов Н. Философия человека: от метафизики к метаантропологии.- Киев-Москва, 2002.
29. Чешко В. Генетика, біоетика, політика: коеволюція культурно-психологічних парадигм сучасної цивілізації // Практична філософія.- 2001.- № 3.- С. 44-71.
30. Швейцер А. Благоговение перед жизнью.- Москва, 1962.
31. Шептицький А. Твори (морально-пасторальні).- Львів, 1993.
32. Юнг К. Воспоминания, сновидения, размышления.- Киев, 1994.

Навчальне видання

Ліщинська-Милян О.І.

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ БІОЕТИКИ

Текст лекції

Редактор *М.Коперсако*
Технічний редактор *С.Сеник*

Видавничий центр Львівського національного університету імені
Івана Франка. 79000 Львів вул.. Дорошенка, 41.